

Geschiedenis der parochie Nederhorst den Berg 1811-1911

<https://hdl.handle.net/1874/225617>

mm 5039

Vak 132

■ GESCHIEDENIS ■
DER PAROCHIE
NEDERHORST DEN BERG:
1811—1911.

DOOR
J. C. VAN DER LOOS.

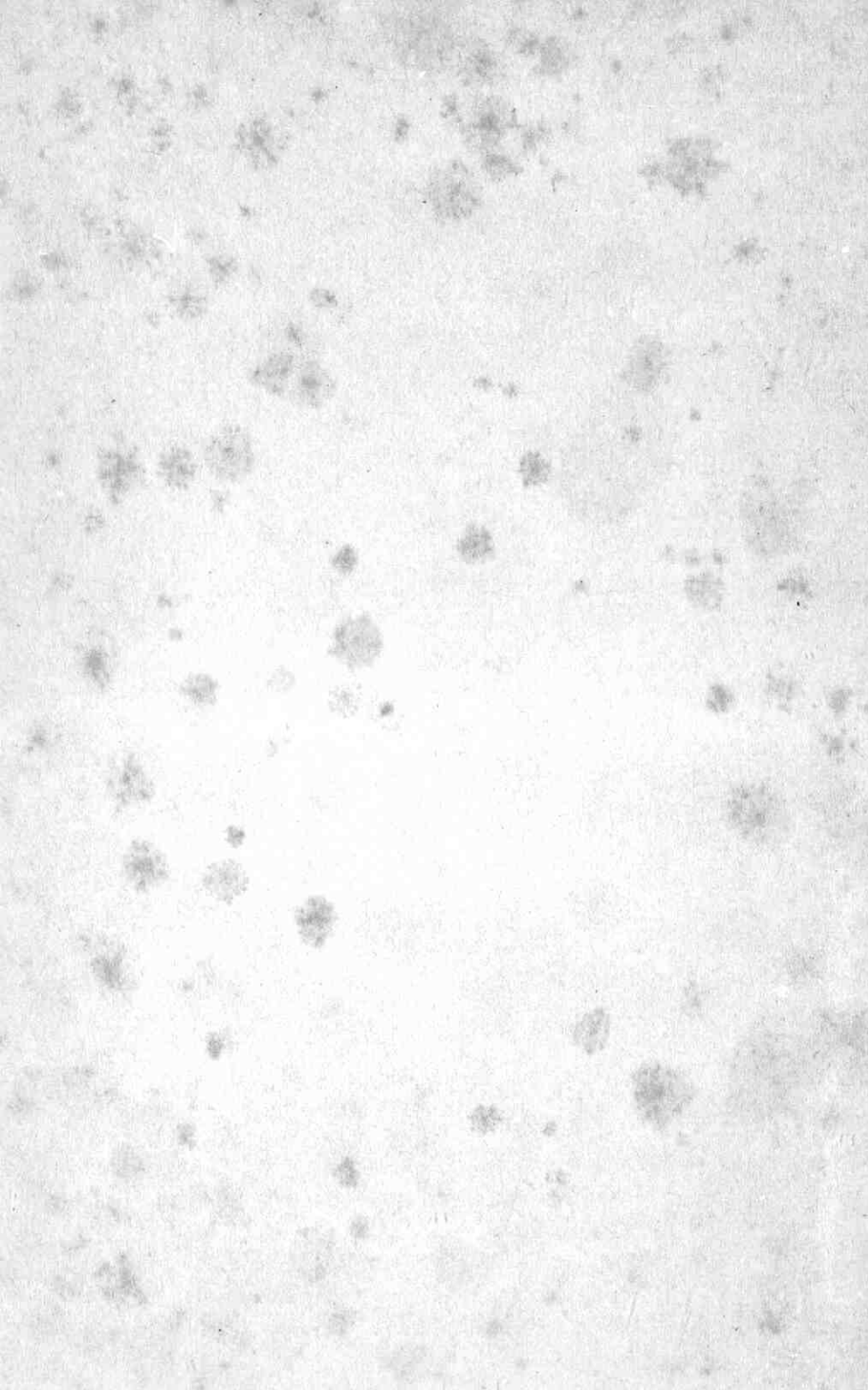
LEIDEN — G. F. THEONVILLE.
1911.

168

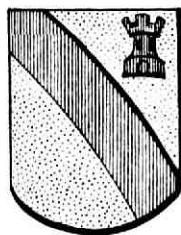
~~P. p. Victorianus Kruitwagen.~~
~~O. F. M.~~

GESCHIEDENIS DER PAROCHIE
NEDERHORST DEN BERG:
1811—1911.

PASTOOR G. W. VAN DE BURG.

FORTIS ARMATUS.

168

GESCHIEDENIS DER PAROCHIE NEDERHORST DEN BERG: 1811—1911

DOOR

J. C. VAN DER LOOS.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT
GILL THOMASSE

~~Bibliotheek
MINDERBROEDERS
WEERT.~~

LEIDEN — G. F. THÉONVILLE.
1911.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

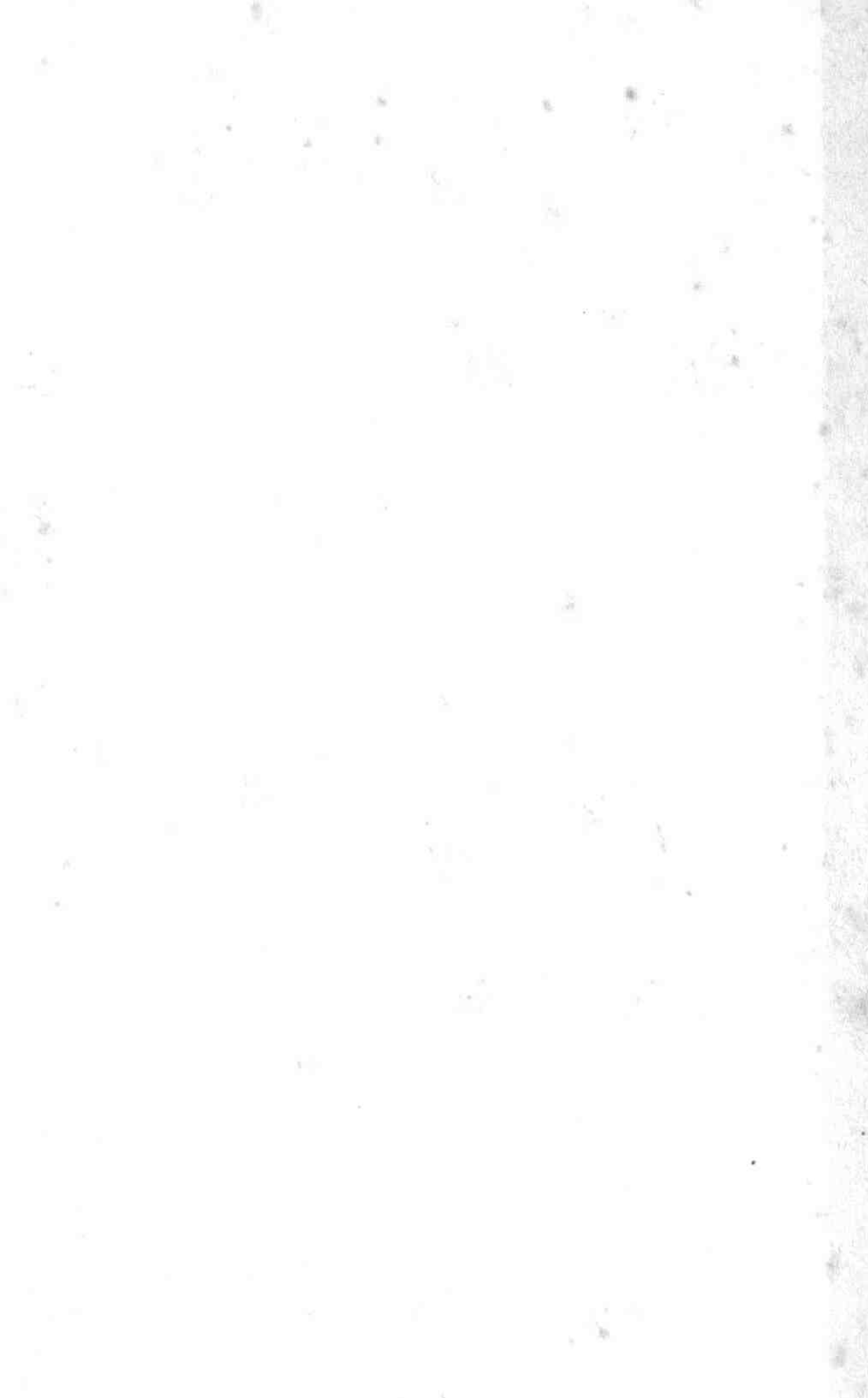

2194 3836

AAN

DEN ZEEREERW. HEER G. W. VAN DEN BURG,
PASTOOR VAN NEDERHORST DEN BERG.

EEN WOORD VOORAF.

Aan deze uitgave behoeft niets anders vooraf te gaan dan een woord van oprechte dankbaarheid aan den pastoor der parochie voor de bereidvaardigheid en voorkomendheid, waarmede de archieven zijner parochie tot het schrijven van deze bladzijden werden opengesteld. Om deze goede gave en om nog veel meer, meende ik aan niemand beter dan aan hem, die zoo hartelijk deelneemt in de feestvreugde zijner parochianen, deze uitgave, als blijk van aandenken aan dit heugelijk eeuwfeest, in alle bescheidenheid te moeten opdragen.

Moge deze opdracht met dezelfde gezindheid, waarmede zij werd aangeboden, ook ontvangen worden!

Ten andere zend ik een woord van vriendelijke dankbaarheid tot kapelaan W. C. DESSING voor zijne voorlichting en steun bij het samenstellen van deze geschiedenis zoo menigmaal ondervonden.

Een woord ten laatste van dankbare erkentelijkheid aan de Redactie van de *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem*, zonder wier goedvinden deze bijdrage, als afzonderlijke druk, niet in het licht verschijnen mocht.

Ook voor deze bladzijden geldt de wenk indertijd door Paus Leo XIII gegeven „dat men nooit iets onwaars moet zeggen, noch iets waars mag verzwijgen.”

J. C. VAN DER LOOS.

Ouderkerk a. d. Amstel.

Op den feestdag van
's Heeren Hemelvaart 25 Mei 1911.

GESCHIEDENIS DER PAROCHIE NEDERHORST DEN BERG.

Op den 11^{en} September 1911 zal het honderd jaren geleden zijn, dat te Nederhorst den Berg de reeks van pastoors, door de Hervorming afgebroken, hersteld en door de katholieken een eigen kerkgebouw verkregen werd. 't Is derhalve alleszins billijk dat de katholieken aldaar zich gereed maken om dit voor hen veelbetekenende jaarcijfer, met innige dankbaarheid jegens God, blijde te gedenken. En inderdaad: Gods zegen heeft in de afgelopen eeuw aan de parochie niet ontbroken.

* * *

Wat Nederhorst den Berg op kerkelijk gebied in de middeleeuwen te beteekenen had, blijve voor dit oogeblik onbesproken, ofschoon het dorpskerkje, dat nog heden ten dage de aandacht trekt en onder de meest voortreffelijke monumenten gerekend wordt der oud-Hollandsche kunst ¹⁾, genoegzaam getuigt van het warm, godsdienstig leven onder de bewoners dier streken ook in de oudheid, toen dit bouwwerk werd gesticht ²⁾.

1) *Noord-Hollandsche Oudheden*: beschreven en afgebeeld door G. van Arkel en A. W. Weissman, Amsterdam, Ten Brink en De Vries, 1900, vierde stuk, blz. 39—44.

2) *Joosting en Muller*: Bronnen voor de geschiedenis der kerkelijke rechtspraak in het bisdom Utrecht in de middeleeuwen, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1906, het tiendenregister 1275—1280, blz. 11, 21, 23, 25, 29; over Nichtevecht vgl. *Kronijk v. h. Hist. Gen.*: jg. XV, serie III, dl. V, blz. 68; *Rekeningen der grafelijkheid van Holland*: dl. I, No. 21, uitg. hist. gen.: blz. 3, 5, 7, 9, 260, 264, 267, 289, 304, 308, 310, 314, 315, 317, 376, 378, 380, 407.

Het kerkje dat bijna geheel uit tufsteen is opgetrokken ¹⁾, zou, naar het beeldhouwwerk te oordeelen, tot de 12de eeuw behoren, het priesterkoor zou uit de 13de en de noorderzijbeuk uit het einde der 15de eeuw dagteekenen.

Het raadselachtige opschrift dat op de omlijsting van den ingang aan de noordzijde gevonden wordt, is herhaaldelijk door oudheidkundigen en navorschers besproken ²⁾. De tekst is deze: *qui. petit. ha[nc]. aula[m]. petat. elburga[m]. fore. salva[m]. et. p[er]. ea[m]. nullus. intret. n.* Het vreemdste van het geval is wel, dat het opschrift blijkbaar niet is afgemaakt. Van schennis door afhakken is niets te bespeuren, te minder omdat de letters niet verheven maar ingehakt zijn aangebracht. Na ker neming van al de geleerde vorschingen, mag misschien geoordeeld worden, dat de oudste verklaarder Wachendorff, van het jaar 1776 ³⁾, niet zoo onwaarschijnlijk gegist heeft, dat er een gebed in wordt gevraagd voor eene zekere Elburga, die de stichteres of begiftigster der kerk zou kunnen geweest zijn.

Qui petit hanc aulam: Wie naar dit voorhof opgaat, *petat*: hij bidde (Deze speling met de dubbele beteekenis van petere is, vermeen ik, in dergelijke opschriften niet zoo ongewoon) *Elburgam fore salvam*: dat Elburga behouden zij. *Et per eam nullus intret*: En door dit

1) Het kerkje van »den Berg» als kopergravure in: *het Verheerlijkt Nederland of Kabinet van Hedendaagsche gezigten*, N°. 36, dl. VII, Amsterdam, Isaïc Tirion, 1773; en de 240ste gravure van A. Rademaker in: *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Outheden*, dl. VI, Amsterdam bij J. A. Crajenschot, 1794, blz. 296—297.

2) In het *Nederl. archief v. kerkgesch.*, dl. VIII, blz. 433—440; *Navorscher* 1851, blz. 218; 1852, blz. 40; 1894, blz. 708; 1895, blz. 128—129; *Het boek der opschriften* door v. Lennep en Ter Gouw, blz. 355; *Noord-Holl. Outheden* van v. Arkel en Weissman, IV, blz. 41, die afbeeldingen gaven van vóór en na de restauratie, die in 1892 plaats vond.

3) Bij v. Lennep en Ter Gouw, t. a. p.

voorhof ga niemand binnen, *n...* (*nisi?* nullus nisi is aannemelijk genoeg). Maar, wat nu? Bilderdijk en Scheltema vulden aan: tenzij hij eene aalmoes geve. Doch ik zoek te vergeefs in het voorafgaande naar een grond daarvoor. Natuurlijker zou mij lijken eene nog dringender herhaling van de eerste gedachte, bijv. tenzij hij voor haar erbarming vrage: *nisi pro ipsa veniam oret* of iets dergelijks. Jammer alleen dat jonkvrouw Elburga nog maar altijd niet aan de geschiedkundigen verschijnen wil.

Het kerkje behoorde onder het kerkelijk rechtsgebied van den aartsdiaken van S. Salvator of Oud-Munster te Utrecht en had Sint Willibrord tot patroon. Er was eene vicarie, welke ter begeving stond van den Heer Gerrit van Rheede. In 1586 werd zij bekleed door Volkert van Baern.

Aan vaste goederen bezat de kerk 30 morgen lands en genoot daarvan aan inkomsten 102 gulden en 11 stuivers; de pastorie had 50 morgen lands, welke jaarlijks 147 gulden opbrachten ¹⁾.

Het kerkje was, om het tegen het Vechtwater te beveiligen, op eene verhevenheid, heuvel of berg gebouwd, waarnaar het dorpje „den Berg” geheeten werd. Om het een weinig zuidelijker gelegen kasteel „Nederhorst”, dat eveneens van ouden datum is ²⁾, ontstond de benaming

1) *Historie ofte beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom*: Leiden bij Christiaan Vermeij, 1719, dl. II, blz. 392—394.

2) Het zou gesticht zijn door Philips van Wassenaar, die in 1225 overleed. Inderdaad verraadt het kasteel met zijn vier hoektorens een middeleeuwschen aanleg, doch is in de 18de eeuw naar „den heden-daagschen smaak vertimmerd”. Hoe fraai van vormen het kasteel ook zij, het inrijhek, de portiek met balcon aan den oostelijken gevel en het hek aan de waterzijde geven aan dit monument een tweeslachtig karakter.

Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden: Amsterdam, Isaëc Tirion, 1772, dl. XII, blz. 129; *Van der Aa* schreef in zijn geographisch Woordenboek eenvoudig Tirion na; *Jacobus Kok*: *Vaderlandsch Woorden-*

„Nederhorst den Berg”: ook vindt men van „Horst”, „Horsterberg” en „den Stichtschen Berg” gesproken ¹⁾).

* * *

Als nu de katholieken door de Hervorming zich beroofd zagen van hun herder en hun bedehuis, gingen zij, die vasthielden aan het aloude geloof hunner vaders, voldoening zoeken voor hunne geestelijke belangen in de naastbijgelegene Statie Ankeveen. Daartoe behoorden de katholieken, die woonden aan de Redevaart of Nieuwe Vecht ²⁾, thans behoorende tot de provincie Utrecht; de katholieken van Nichtevecht ³⁾, wonende

boek, Amsterdam bij Johannes Allart, 1790, dl. XXIII, blz. 150; *Noord-Hollandsche Oudheden*: l. c., blz. 44—45.

Van het kasteel zijn afbeeldingen te vinden in: *het Verheerlijkt Nederland*, dl. VII, N°. 37, 38 en dl. IX, N°. 255—258.

1) *Kabinet van Nederl. en Kleefsche Oudheden*: Amsterdam, Antony Schoonenburg, Stilstee, 1732, dl. V, blz. 286—292; *Jacobus Kok*: l. c.; *Joosting en Muller*: l. c.

2) Alzoo genoemd naar Godard van Rheede die in 1628—1629 deze vaart of Nieuwe Vecht deed graven om eene geweldige bocht van de Oude Vecht af te snijden, waarmede het handelsverkeer gebaat was.

Door de Rede- of Reëvaart ontstond een eilandje, waarin twee polders, gescheiden door de Achter-Berg's-weg, gelegen zijn: het Keujenland met het dorpje »den Berg” en de Horn- of Uithoekpolder met het kasteel »Nederhorst”. Zie de kaart van *Gerrit Drogenham*.

3) Een dorp ten westen van de Vecht, dat in de middeleeuwen zijn eigen parochiekerk had, welke tot het kerkelijk rechtsgebied behoorde van den proost van S. Salvator of Oud-Munster. De kerk bezat eene vicarie aan 't Maria-altaar en een broederschap van S. Antonius. In 1586 was Wesselus Helindumius pastoor te Nichtevecht.

In 1672 was het Staatsche krijgsvolk te zwak om de aanrukkende Franschen te weerstaan; zij maakten zich van het dorp meester en legden het grootendeels in de asch. *P. Valkenier*: 't Verwerd Europa, Amsterdam, bij Hendrik en de Weduwe van Dirk Boom, 1618, dl. II, blz. 131—132; blz. 828; *Kerkbode voor de Vecht- en Rijnstreek*: 21 Jan. 1911;

Historie ofte beschrijving van 't Utrechtsche bisdom: dl. II, blz. 394—395; *Tegenw. Staat der Vereenigde Nederlanden*: dl. XII, blz. 125—127.— In de pastorie te Nederhorst den Berg is eene kopergravure (hoog 20 c.M., br. 15 c.M.) van H. Schouten het dorp Nichtevecht gevende, met zijn dorpskerk en lustprieëlen, bekoorlijk gelegen aan de kronkelende Vecht.

ten deele aan de Oude¹⁾, ten deele aan de Nieuwe Vecht, eveneens in de provincie Utrecht; en de katholieken, die woonachtig waren in het gedeelte van Vreeland²⁾, dat zich uitstrekt van de buitenplaats Welgelegen langs de Nieuwe Vecht tot aan Nichtevecht toe.

Nu is het voor wie met de plaatselijke gesteldheid op de hoogte zijn, gemakkelijk te begrijpen, dat het vervullen der godsdienstplichten met groote moeilijkheden gepaard ging. Ankeveen lag op 1½ uur afstands van Nederhorst den Berg en de weg daarheen stond meermalen, reeds des zomers maar bijna voortdurend des winters, onder water: zoodat ouden van dagen en die moeilijk te been waren, zeer zuinig aan hunne kerkplichten te Ankeveen konden voldoen. Vandaar dat onder de katholieken sinds langen tijd, doch vooral op het einde der 18e eeuw, het verlangen om een eigen kerk en pastorie te stichten al meer en meer levendig werd. Doch alle pogingen, welke daartoe vóór het jaar 1795 werden aangewend, stootten af op de weinig den katholieken genegen gezindheid der toenmalige regeering.

De omwenteling van 1795 begon met de onttroning der Hervormde kerk. In de nationale vergadering van 1796 werd het beginsel eener volledige scheiding van Kerk en Staat aan de orde gesteld. De Hervormde kerk

1) Over den naam, den ouderdom en de belangrijkheid van de Oude Vecht: zie mijn boek: *Geschiedenis van Amstelland tot het jaar 1300*, blz. 20—22; *G. Acker Stratingh*: *Aloude Staat en geschiedenis des Vaderlands*, Groningen, Schierbeek, 1847, dl. I, blz. 207—214.

Over het natuurschoon en de buitens langs de Vecht, leze men als aangename lectuur o.a.: *Craandijk en Schipperus*: *Wandelingen door Nederland*, Haarlem, Kruseman en Tjeenk Willink, 1876, dl. II, blz. 233—308.

2) Over het dorp en het slot »Vrede- of Vreëland»: zie *Tegenw. Staat der Vereenigde Nederlanden*: dl. XII, blz. 129—133; *Geschiedenis van Amstelland tot het jaar 1300*: blz. 227—229.

moest ophouden de heerschende te zijn: met alle andere kerkgenootschappen worden gelijk gesteld en van hare bijzondere voorrechten ontdaan.

Velen der predikanten lagen zich bij deze beschikkingen neêr en de weinigen die den eed weigerden van burgertrouw, werden uit hunne bediening gezet.

In 1797 werd door eene vergadering van predikanten eene poging aangewend, om de Hervormde kerk, die zonder steun van den staat ontredderd werd, voor algeheelen ondergang te bewaren. Doch te vergeefs. In de constitutie van 1798 werd het beginsel eener geheele scheiding nog sterker doorgedreven dan in de vroegere ontwerpen. Van kerkelijke zijde werden weêr een aantal verzoekschriften opgezonden, doch het bescheid daarop waren de zes „additionele artikelen tot de acte van staatsregeling” ¹⁾.

Bij artikel zes was bepaald dat alle kerkgebouwen en pastoriehuizen der voormaals heerschende kerk, voor zooverre zij, door aanbouw uit de afzonderlijke kas der gemeente, geen bijzondere en wettige eigendommen waren, konden genaast worden door de grootste godsdienstige gezindheid eener plaats, tegen eene matige uitkeering aan de andere gezindheid: en wel ten gevolge van een vergelijk, dat binnen de eerstkomende zes maanden, na de aanneming der Staatsregeling moest getroffen worden. De torens en de klokken werden het eigendom der burgerlijke Gemeente verklaard.

Deze bepaling, geregeld bij publicatie van 12 Juli 1798, werd door het uitvoerend Bewind, bij publicatie van 11 October 1798, zoodanig uitgelegd, dat, indien de aanvraag vóór den 11^{en} November van dat jaar

1) *Dr. J. Reitsma*: Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden, Groningen, J. B. Wolters, 1893, blz. 340, § 262.

geschied was, het recht om te naasten behouden bleef, doch, indien de aanvraag vóór dien tijd niet gedaan was, men het er voor houden zou, dat de recht-hebbenden van hun recht hadden afstand gedaan en mitsdien de tegenwoordige bezitters ongestoord in het bezit hunner goederen konden verblijven ¹⁾.

Deze bepaling was voor de katholieken een groot gewin. Toch hebben zij in die tijden er betrekkelijk weinig gebruik van gemaakt. Maar te Nichtevecht en te Nederhorst den Berg, waar naar een eigen kerk en pastorie zoo langen tijd reeds was uitgezien, heeft men, blijkens de hier volgende „acte van qualificatie”, getracht tot eene schikking te geraken met de andere kerkge-nootschappen aangaande het te Nichtevecht staande kerkgebouw en pastorie-huis ²⁾.

Acte van qualificatie voor de commissie der Roomsch-gezinden ressorteerende onder Nichtevecht op heeden benoemd nopens de te maaken schikkingen aangaande het op Nichtevecht staande kerkgebouw en pastorie-huis.

Op heeden den 26 Januarij 1799 ten huijse van Jan Mulders, met goedkeuring en authorisatie van het Gemeente Bestuur van Nichtevecht vergaaderd zijnde, ter fine een commissie te benoemen om in en uyt onsen naam te aageeren in de te maaken schikkingen met de andere kerkgenootschappen aangaande het op Nichtevecht staande kerkgebouw en pastorie-huis: zoo verklaaren wij ondergeteekenden, alle roomsch-gezinde burgers ressorteerende onder den Gerechte van Nichtevecht, tot dese commissie benoemd te hebben den burger: Wilhelmus Klaarenbeek, R. P. en capelaan onser gemeente, woonagtig te Ankeveen en den burger Willem Mulders, woonagtig onder den Gerechte van Nichtevecht, qualificeerende en gelastende vervolgens de twee gemelde burgers, gelijk wij hun gelasten en qualificeeren bij desen, om uyt en in onsen naam met de commissie of commissiën der andere kerkgenoot-

1) *De Katholiek*: jg. 1843, dl. I, blz. 145—146, noot 2.

2) Alles wat niet door het aangeven der vindplaatsen gewaarmerkt wordt, is ontleend aan officieele bescheiden, berustende in het archief der parochie Nederhorst den Berg.

schappen in conferentie te treden en met deselve, conform het zesde art. der additioneele artikelen behoorende tot de acte van staatsreegeling en daarop gegronde publicatien zoo ter explicatie als verdere elucidatie van het gemelde zesde art. in het licht verscheenen, zoodanige schikkingen aangaande het voorgemelde kerkgebouw en pastorijs-huis te maaken, als zij zullen billijk en noodig oordeelen.

Behoudende nochtans aan ons het recht van te kunnen protesteeren en reclameeren tegen alle dusdanige schikkingen, die hetzij bij erreur of mislijding ten onse nadeelen mogten worden getroffen, zullende worden aangezien als niet in onsen naam gedaan zijnde; verders qualificeeren en gelasten wij de twee genoemde burgers van, ingeval van verschil nopens het te treffen vergelijk of in geval van gesogte uytvlugten of tegenkantingen van wie het ook mogt zijn, strekkende om de onderlinge te maaken schikking aangaande het bovengenoemde kerkgebouw en pastorijs-huis tegen te werken of te verijdelen, als dan uyt en in onsen naam zulke maatregelen te beraamen en ter plaatse, waar zij zullen vermeenen zulks te behooren, dusdanig te ageeren en te procedeeren, als zij naar de aart der zich opdoende omstandigheden zullen noodig en geraaden oordeelen; en opdat een iegelijk de echtheid van dese qualificatie of lastbrief blijke, zoo hebben wij dese zelve eijgenhandig onderteekend.

Jan Mulders.
Reijk Meyer.
Matthijs van Heumen.
Jan Mijer.

Actum Nichtevecht den 26 January 1799,
het 5de jaar der bataafsche vrijheid.

Hunne pogingen echter hebben tot niets geleid. En het is dunkt mij den wakkeren burgers onnoodig geweest „te ageeren en ter plaatse, waar zulks behoorlijk was, te procedeeren”, aangezien het kerkgebouw en pastorie-huis in 1672 door de Franschen zoo goed als vernield „uit de afzonderlijke kas der gemeente” was hersteld geworden; en ten andere de *aanvraag* om met de kerkgenootschappen tot eene schikking te geraken eerst geschiedde, toen de gestelde termijn om recht te verkrijgen reeds verstreken was.

Er bleef aan de katholieken te Nichtevecht en te

Nederhorst den Berg niets anders over, dan de oogen naar elders en wel naar het meer gunstig voor hen gelegen Nederhorst den Berg te richten, ten einde aldaar hunne lang gekoesterde wenschen te volbrengen.

Aanvankelijk was daar geen lokaal noch eenig geschikt terrein te verkrijgen. Doch dit bezwaar werd, na jaren wachters, uit den weg geruimd door den dood van Daniël Heincke, behanger en zadelmaker, wiens huis en erf voor de som van 3202.50 gulden, namens de katholieken, werd aangekocht. ¹⁾

De namen van hen, die voor de katholieken hier handelend optraden, waren: Jan Braay, Jan Salm, Steven Vernooy en Hendrik Doos.

Het huis van Heincke zou ingericht worden tot pastorie en op het daarbij gelegen open erf zou de kerk verrijzen.

't Was toen 12 Maart 1810.

Thans gingen de katholieken, die omstreeks 200 communicanten in aantal waren, er toe over, een commissie uit hun midden te benoemen, waaraan het afwerken der opgezette plannen kon worden toevertrouwd. Bij meerderheid van stemmen werden daarin gekozen, de burgers: Jan Braay, Dirk Bernsen, Maarten Kool en Willem Mulders.

Doch ziet, toen de voornaamste moeilijkheden overwonnen waren en de loop van zaken zich gunstig aan liet zien, verrezen er bezwaren van eene zijde, waar die wel het allerminst verwacht werden. De Statie Ankeveen verzette zich met alle kracht tegen eene afscheiding van 200 katholieken en wist zelfs den aartspriester uit die dagen, G. van Nooy, zoodanig voor zich te winnen, dat hij het bezwaarschrift goedkeurde en onderteekende,

¹⁾ Dit pand lag aan den linkeroever der Nieuwe Vecht of Rhedevaart in den zoogenaamden »Kuierpolder" of »Keuyenland."

hetwelk door Ankeveen tegen de plannen der katholieken van Nederhorst den Berg en Nichtevecht naar het Gouvernement werd opgezonden. En aanvankelijk trad zij op met een zoo gelukkig gevolg, dat de commissie alle hoop op een eigen kerk en pastorie liet varen en voornemens was het aangekochte pand wederom ten gelde te maken.

Inmiddels grepen nieuwe staatsomwentelingen plaats: Holland werd bij Frankrijk ingelijfd en koning Lodewijk tot algemeenen Stadhouders benoemd van Zijne keizerlijke Majesteit ¹⁾. Opnieuw begon de commissie met opoffering „van veel geld, tijd en geduld” aan te dringen op inwilliging harer billijke verlangens; zelfs gaat onder de familie Breij te Nederhorst den Berg de niet onaardige overlevering, dat de commissie eenmaal naar den Haag is gegaan, voorzien van eene vette Hollandsche kaas, om ook daarmee het Hof welwillend voor zich te stemmen.

In ieder geval: al aanhoudende heeft zij gewonnen en den 12^{en} December 1810 werd den katholieken te Nederhorst den Berg en te Nichtevecht aangezegd, dat van regeeringswege goedgunstig op hun verzoek was beschikt: zij mochten eene kerk en pastorie bouwen, en zouden tevens van hunne kerkelijke overheid in de nieuwe Statie een pastoor ontvangen.

Het gedenkwaardige stuk luidde aldus:

De Prins algemeene Stedehouder van zijne Majesteit den Keizer, ontvangen hebbende een rapport van den Minister van Binnenslandsche zaken van den 7^{en} van wintermaand jl. no. 2 op de requeste van gecommiteerden van roomsch-gezinden van Nederhorst den Berg en Nichtevecht, tenderende, dat aan hen vrijheid

1) *Mr. Groen van Prinsterer*: Handboek der geschiedenis van het vaderland, 5e dr., Amsterdam, Höveker en Zoon, 1876, blz. 746—747; *Dr. J. Reitsma*: l. c., blz. 340.

mogt worden verleend om ter eerst gemelde plaats, ten hunne eigene kosten, eene kerk en pastorie, ter uitoefening van hunnen godsdienst te mogen oprigten, en dat er de noodige orders mogten worden gegeven, ten einde zij een voor hen geschikten pastoor mogten ontvangen;

in aanmerking nemende dat de roomsch-gezinden te Nederhorst den Berg en Nichtevecht een getal van 300 zielen of 200 communicanten uitmaken; van de naastbij gelegene roomsche kerk $1\frac{1}{2}$ uur verwijderd zijn en dikwerf door het onder water staan des wegs zich in de onmogelijkheid bevinden om hunnen godsdienst uit te oefenen;

overwegende wijders het aanbod van de requestanten om op hunne eigene kosten eene kerk te bouwen en in het onderhoud van een pastoor te voorzien, en dat de ingezetenen van den hervormden godsdienst van deze gemeente het bovengemeld verzoek apprecieeren, alsmede dat de aartspriester van Utrecht geen andere zwarigheden oppert dan de moeilijkheid om die gemeente van een pastoor te voorzien:

heeft besloten de gecommiteerden der roomsch-gezinden van Nederhorst den Berg en Nichtevecht te autoriseeren, gelijk geschiedt bij dezen, tot opbouwning der bovengemelde kerk en tot het daarstellen [sic] van een pastoor.

Den 12en van Wintermaand:

w.g. de eerste Secretaris van het Gouvernement.

In het voorjaar van 1811 werd met den bouw der kerk een begin gemaakt. De meer genoemde commissie had het timmerwerk aan Willem Mulders en aan Dirk van Dijk, het metselwerk aan Cornelis Schreuder en het verf- of schilderwerk aan H. van Hilten opgedragen. Er werd hard gewerkt. Reeds den 26^{en} Maart 1811 konden de vier eerste steenen der kerk gelegd worden door Gerrit Willem Mulders, Gerrit Braaij, Hendrik Bernsen en Hendrik Kool.

't Kon wel niet anders of deze voorspoedige gang van zaken moest den aartspriester te Utrecht ter oore komen, en daar alles — gelijk bekend was — tegen zijn zin en buiten-hem-om gebeurde, zoo verzocht hij in de maand Augustus, ten huize van Dirk Bernsen, een onderhoud met de leden der commissie.

En de vrucht van deze samenspreking was: dat de aartspriester de commissie erkende en benoemde tot kerkmeesters der nieuwe Statie; daarna ging hij met hen de kerk en de pastorie bezichtigen en verklaarde ronduit: „tot nu toe was ik tegen u, nu zal ik toonen voor u te zijn; ik zal u een pastoor sturen, die uwe belangen zal weten te behartigen.”

De aartspriester hield woord: den 2^{en} September 1811 benoemde hij kapelaan Smits te Montfoort tot eersten pastoor van Nederhorst den Berg en Nichtevecht.

De nieuwe kerk werd den 11^{en} September plechtig ingezegend en — jammer genoeg — met voorbijgaan van den ouden patroon St. Willibrord, op verlangen van pastoor Smits, onder de schutse gesteld van O. L. Vrouw Hemelvaart. Het H. Misoffer werd opgedragen door den aartspriester G. van Nooy, waarbij assistentie verleenden F. J. Reael, pastoor te Montfoort, W. van Oostrum, kapelaan te Montfoort en N. Brodder, huis-kapelaan op de buitenplaats „Welgelegen”. Kapelaan W. van den Burgwal, te Amersfoort, hield de feestrede.

De katholieken van Nederhorst den Berg en Nichtevecht verheugden zich op dien dag recht hartelijk en noemden hem „onvergetelijk” om de vele bezwaren en moeilijkheden, welke te overwinnen geweest waren. En toch wat heeft die kerk en pastorie — waarvan ons eene afbeelding is bewaard gebleven — er eenvoudig, hoogst eenvoudig uitgezien!

Alle onkosten, waaronder de aankoop van het pand, beliepen voor den bouw der kerk en het in orde brengen der pastorie het bedrag van f 9345.60! Daarvan hadden de katholieken uit eigen middelen de som van 2875.35 gulden tezamen gebracht.

Inderdaad voor deze Statie een aanzienlijk bedrag.

En het volgende jaar schonken zij aan hun kerkje

„een kabinetsorgel, een miskelk, een ciborie, misgewaden en andere benodigdheden voor het heilig altaar.”

Van de moederkerk Ankeveen heeft Nederhorst den Berg nooit eenigen geldelijken steun ontvangen.

* * *

Joannes Antonius Franciscus Conradus Smits, de eerste pastoor van Nederhorst den Berg werd den 11^{en} December 1778 te Nijmegen geboren, studeerde 4 jaren te Gemert en 3 jaren op het groot Seminarie te 's Heerenberg en werd te Emmerik den 6^{en} Augustus 1802 door Mgr. Van der Velden priester gewijd. Nog in diezelfde maand werd hij door den aartsprester van Utrecht als kapelaan gezonden naar Weesp; vandaar den 24^{en} December 1803 als kapelaan naar Montfoort en den 2^{en} September 1811 als pastoor naar Nederhorst den Berg en Nichtevecht.

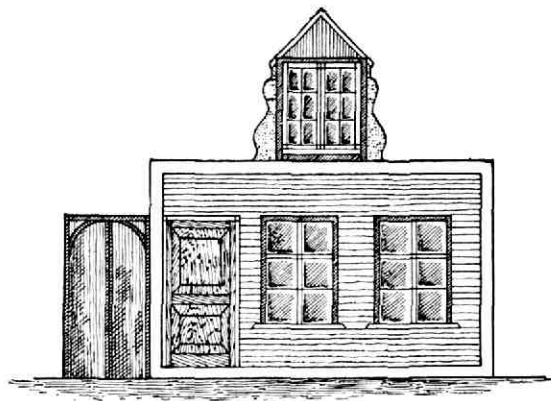
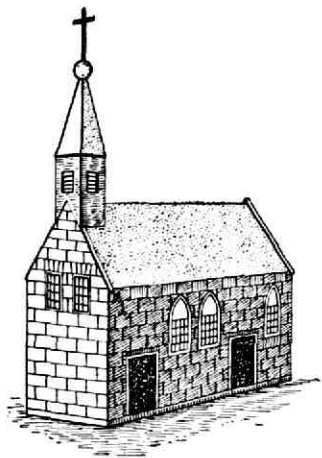
Den 22^{en} December 1811 diende hij zijn eerste doopsel toe aan Catharina, Alberta, Margarita, dochter van Wilhelmus Mulders en Margarita Stijnen, waarbij hij zelf „pastor stationis” als peetoom en zijne zuster Margarita Smits als petetante optrad.

Met deze gegevens valt moeilijk over een te brengen hetgeen in het *Archief van Utrecht* gezegd wordt ¹⁾, dat pastoor Smits in 1812 pastoor was te Naarden en eerst in 1814 pastoor werd te Nederhorst den Berg.

In het kerkarchief staat aangeteekend, dat pastoor Smits gedurende de zes jaren van zijn verblijf te Nederhorst den Berg de geestelijke en de tijdelijke belangen der jeugdige Statie met veel ijver en kennis van zaken behartigd heeft.

In 1816 schonk Aaltje Salm aan de kerk, bij testamentaire beschikking, haar woonhuis, dat later tot

1) L. c., dl. I, blz. 291—292.

R. K. KERK EN PASTORIE 1811.

zustershuis zou dienen en thans tot vergaderzaal voor de leden van den N. R. K. Volksbond is ingericht.

Den 2^{en} Mei 1817 werd pastoor Smits overgeplaatst naar de moederkerk Ankeveen „werwaarts hij zich begaf uit gehoorzaamheid, gevolgd door de dankbaarste gevoelens van gehechtheid en de vurigste gebeden voor zijn geluk, van de gansche Gemeente van Nederhorst den Berg.”

Pastoor Smits voerde nog 22 jaar het herderlijk bestuur in zijne tweede Statie Ankeveen, waar hij den 29 Juli 1839 godvruchtig overleed.

Hij werd begraven te Laren, waar een grafzerk zijn stoffelijk overschot dekt.

* * *

De tweede in de reeks der pastoors van Nederhorst den Berg was Cornelius Hondvorst. Hij werd den 21^{en} Mei 1785 te Woerden geboren en was, toen hij pastoor Smits op moest volgen, kapelaan te Utrecht in het zoogenaamde Dorstige Hartsteegje.

In het tweede jaar zijner herderlijke bediening werd door hem een beroep gedaan op de milddadigheid der katholieken „wjl de kerk gestucadoord en geverfd moest worden.”

Zijn beroep was niet ijdel. Hun milddadigheid bracht 1261.30 gulden bijeen.

In November 1827 werd pastoor Hondvorst verplaatst naar Mijdrecht, Wilnis en Oudhuizen „tot grooten spijt zijner gemeentenaren die hem liefhadden om zijne ongekunstelde godsvrucht en overgrootte menschlievendheid.”

Te Mijdrecht heeft pastoor Hondvorst geen gelukkige jaren geteld. De grondgesteldheid werkte nadeelig op zijne gezondheid; daarenboven deed het hem bitter leed Nederhorst den Berg verlaten te hebben.

Hij stierf den 28^{en} Juni 1830, slechts 45 jaren en

twee maanden oud en werd aldaar op het katholieke kerkhof begraven.

Op zijn bidprentje wordt pastoor Hondvorst geprezen om zijn ijver voor den luister van Gods huis.

* * *

Joannes van Rossum, de derde in de rij der pastoors, werd in 1790 op de landhoeve „de koppel” nabij Utrecht geboren. Hij deed zijne lagere studiën te Uden en zijne hoogere te 's Heerenberg en werd den 27^{en} Juli 1814 te Munster door Mgr. Caspar Maximiliaan tot priester gewijd.

Reeds eenige dagen na zijne priesterwijding werd hij door den aartsprester als kapelaan naar Weesp gezonden, vanwaar hij in September 1824 benoemd werd tot pastoor te Mourik. Zijne aanstelling tot pastoor te Nederhorst den Berg volgde den 19^{en} Augustus 1827.

In 1836 richtte hij in zijne Statie „het broederschap op van den H. Geest” en in 1841 het „geestelijk Verbond”, waarvan het eerste 212, het tweede 192 leden telde.

Gedurende een zestal jaren heeft pastoor van Rossum met zijn kerkbestuur onder den druk gezeten van den bouwvalligen staat, waarin de kerk maar vooral de pastorie verkeerde. Aan het huis van Daniël Heincke, den behanger en zadelmaker, was tot onderhoud in de laatste twintig jaren zoo goed als niets uitgegeven. Verbeteringen en herstellingen waren inderdaad noodzakelijk: doch de manier, waarop de pastoor met zijn kerkbestuur daarbij te werk ging, wettigt al te zeer het vermoeden, dat zonder overleg of van te voren vastgesteld plan gehandeld werd.

Zoo roepen zij in 1829 voor den bouwvalligen toestand der kerkgebouwen den bijstand in van het Gouvernement en verklaren, dat 6250 gulden noodig zal wezen om de vereischte herstellingen aan te brengen.

De Gemeente zelve kon daarvan 850 gulden bijdragen.

Den 22^{en} Juni 1830 drong het kerkbestuur ten tweeden male bij het Gouvernement op subsidie aan, en legde bij die gelegenheid eene gecertificeerde verklaring over van burgemeester Sanderson, waarin de onkosten voor het herstel der gebouwen berekend werden op 6500 gulden. Daarbij ging tevens vergezeld eene getuigenis van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, hoe na gehouden onderzoek hun gebleken was, dat de Gemeente zelve hoogstens 1000 gulden zou kunnen bijdragen.

Den 19^{en} Juli 1833 zond het kerkbestuur ten derden male bij den koning een verzoekschrift in, waarbij het te kennen gaf „dat tot nu toe tevergeefs op eene afdoening der zaak gewacht was, ten gevolge waarvan zij in staat zouden zijn, om aan de hoog-noodige herstellingen hunner beide gebouwen de hand te slaan; dat intusschen de herstellingen tot werkelijk nadeel der panden waren uitgesteld en de kleine Gemeente niet in staat was zonder genoegzame tegemoetkoming van 's landswege in de gevorderde onkosten te voorzien.”

Den 31^{en} Juli 1833 werd op dit derde request door den koning gunstig beschikt en ter kennis van het kerkbestuur gebracht „dat tot het herstellen en behoorlijk in orde brengen van kerk en pastorie eene rijkssubsidie verleend was van 3000 gulden, mits onder de volgende voorwaarden:

„1°. dat pastoor en kerkmeesteren onverwijld moesten overgaan tot het opmaken van een behoorlijk bestek der werkzaamheden en tot het inleveren van eene begrooting der onkosten, welke tot het herstel van kerk en pastorie zouden gevorderd worden;

2°. die stukken moesten, alvorens dezelve voor finaal vastgesteld te beschouwen, aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland worden opgezonden, ten einde daar-

over het oordeel te vernemen van den door Hun Edel-Grootachtbaren aan te wijzen beambte van den Waterstaat;

3°. pastoor en kerkmeesteren zullen, na verkregen goedkeuring, terstond tot de aanbesteding overgaan, doch alles laten uitvoeren onder toezicht van den door Gedeputeerden aan te wijzen beambte van den Waterstaat;

4°. dezelve zullen onverwijld maatregelen nemen om de kosten, welke de 3000 gulden rijkssubsidie te boven gaan, behoorlijk te dekken, hetzij door giften en bijdragen der parochianen, hetzij door eene geldleening, hetzij door een goedgunstig te verleenen provincialen onderstand;

5°. pastoor en kerkmeesters zullen bij het plaatselijk bestuur eene gelegaliseerde verklaring afleggen, waarbij zij zich uitdrukkelijk verbinden voor de afbetaling der gelden, welke de 3000 gulden te boven gaan, te zullen zorgen;

6°. dezelve zullen zes maanden na aflevering van het werk eene behoorlijke rekening en verantwoording aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland inzenden omtrent het gebruik van den rijksbijstand;

7°. zij zullen in het vervolg voor het onderhoud van kerk en pastorie behoorlijk zorg dragen en jaarlijks rente en aflossing der op de kerkgebouwen gevestigde schulden betalen. Het kerkbestuur zal, om meer waarborg te hebben van een goed beheer, verplicht wezen jaarlijks rekenschap af te leggen aan de geestelijke overheid van het kerkelijk district omtrent het deugzaam onderhoud van kerk en pastorie."

In plaats nu van zich te verheugen over de eindelijk verkregen rijkssubsidie, gevoelden zich pastoor en kerkmeesters integendeel „wegens de in de dispositie voorkomende moeilijkheden bezwaard”: en in steê van overleg te plegen of raad te vragen, gingen zij, zonder te letten op de gestelde voorwaarden, geheel

volgens eigen inzichten, er terstond toe over, aan de kerkgebouwen „te timmeren en te repareren” tot een bedrag van 996 gulden.

Aan heel dat herstellingswerk werd twee maanden besteed: nu ging in het begin van October 1833 het kerkbestuur naar Amersfoort tot den aartspriester om hem te verzoeken, aan de regeering aan te vragen, van de subsidie 996 gulden te mogen ontvangen en „voor het overige te bedanken.”

De aartspriester, G. A. Vermeulen, liet zich vinden, ging op hun voorstel in, en richtte den 17^{en} December 1833 tot het departement van eeredienst het verzoek „dat Zijne Excellentie het daarheen geliefde te dirigeren, dat Z. M.'s besluit in zooverre kon worden gewijzigd, dat aan de gemeente Nederhorst den Berg de somma van 996 gulden ter afbetaling der schulden zou verstrekt worden.”

De directeur-generaal van het departement van eeredienst was over dit voorstel van den aartspriester niet weinig verwonderd en vroeg „hoe thans een bedrag van omtrent 1000 gulden voor de herstellingen noodig kon wezen, terwijl het kerkbestuur tot drie malen toe de te maken reparatiën op meer dan 6000 gulden berekend had?”

Intusschen werd door burgemeester Sanderson eveneens aan den aartspriester geschreven „dat aan de kerkgebouwen geen andere werken gedaan waren dan die van noodzakelijk onderhoud; dat hij bemerkte had, hoe de ramen verrot waren en dat er meer andere zaken waren die spoedige en noodzakelijke herstelling behoefden.”

Voor den aartspriester was deze gang van zaken allerminst aangenaam.

„Beoordeel nu eens zelf, zoo schreef hij aan pastoor

van Rossum, welken indruk zulke tegenstrijdigheden op mij moeten maken." En den 26^{en} Juni 1834 berichtte hij hem :

„Ten einde de zaak van uwe Statie op eenen goeden voet te brengen, zal ik aanst. Maandag den 30^{en} dezer te 11 uren voorm. bij UEerw. komen. Ik verzoek UEerw. te zorgen, dat alsdan alle kerkmeesters tegenwoordig zijn, alsmede dat bij de hand zijn een kundig architect, de timmerman en de metselaar, alsmede alle boeken en rekeningen tot het kerkbestuur behoorende.

Blijve in afwachting

UEerw.'s ootmoedige dienaar

G. A. Vermeulen,

Aartspr."

Waarlijk 't is meer dan jammer, dat de notulen van de vergadering den 30^{en} dezer gehouden, niet werden opgeteekend. Ongetwijfeld is daar krachtig gehandeld.

Ten minste den 21^{en} Juli 1834 zond pastoor van Rossum met zijn kerkbestuur aan de hooge regeering de volgende verklaring :

„Ondergeteekenden pastoor en kerkmeesteren der R.-K. Gemeente te Nederhorst den Berg, tot reparatie van de kerkelijke gebouwen aldaar door zijne Majesteit den Koning begunstigd met een rijkssubsidie van 3000 guldens, toegestaan bij hoogst deszelfs besluit van den 31^{en} Juli 1833, verklaren zich te verbinden tot het uitvoeren der reparatie volgens het goedgekeurde bestek, en in te staan voor de boven het subsidie benoodigde gelden: te dien effecte, dat in het te kort komende buiten eenig verder bezwaar van 's rijks schatkist zal worden voorzien, ook dan, wanneer de werken meer mochten kosten, dan aanvankelijk was berekend."

En op denzelfden dag zond genoemd kerkbestuur aan den aartspriester „van de buitengewone reparatie teeke-

ning en bestek, bemerkende dat de kosten door deskundigen berekend waren op de som van 3272 gulden; dat Zijne Majesteit een subsidie van 3000 gulden uit rijksschatkist had toegestaan, en de middelen aanwezig waren ter dekking van de kosten, welke nog daarenboven vereischt werden. Weshalve ootmoedig de noodige toestemming verzocht werd om tot de buitengewone reparatie te mogen overgaan."

Bij den aartspriester bestond tegen het inwilligen van dit verzoek geen bezwaar; ook Gedeputeerden van Noord-Holland, aan wie eveneens toestemming gevraagd was, namen er genoegzaam meê, doch bemerkten dat hunne begrooting die van het kerkbestuur met 500 gulden te boven ging.

„Middelerwijl — zoo schreef den 11^{en} November 1834 de aartspriester aan pastoor van Rossum — zou het mij zeer aangenaam wezen, indien UEerw. met een kerkmeester of wel twee kerkmeesters door UEerw. en de overige genoegzaam gemachtigd nog in den loop van deze week bij mij kwamen om te overleggen wat nu nog verder moet gedaan worden.

Er is zoo lang getalmd en de tijd is kort; laat nu de vertraging niet meer van ons afhangen."

Blijkens een schrijven van 5 December 1834 werd door Gedeputeerden van Noord-Holland de burgemeester van Nederhorst den Berg „geauthoriseerd om over de publieke aanbesteding te staan." En zoo werd den 24^{en} Januari 1835 ten overstaan van burgemeester Mr. Joannes Sanderson de buitengewone reparatie van kerk en pastorie volgens goedgekeurde teekeningen en bestekken aanbesteed, en voor de som van 2900 gld. gegund aan Albertus Theodorus Dolmans, Mr. timmerman te Utrecht „tegen wiens soliditeit noch der borgen eenige bedenking bestond."

En toch was het kerkbestuur blijkens gevoerde correspondenties met den gouverneur der provincie Noord-Holland, den 23^{en} Sept. 1835 en den 15^{en} Januari 1836, met den aannemer niet gelukkig geweest.

Want al bevatte het bestek de bepaling „dat het werk den 1^{en} Maart begonnen en den laatsten Mei moest worden opgeleverd”: de aannemer Dolmans maakte geen bezwaar drie weken te laat te beginnen en een maand over tijd te eindigen tot groot nadeel van het kerkbestuur „aangezien het den opzigter zooveel langer had moeten betalen.” Bovendien was den Heer Dansdorp, den opzichter der provincie, bij de gehouden inspectie naar de werkzaamheden op den 26^{en} Juni 1835 gebleken „dat nog zeer veel bij te werken, te vernieuwen en te verbeteren bleef.” En ofschoon ten laatste het kerkbestuur de goedheid gehad had om den aannemer Dolmans buiten het bestek om, eene som te laten verdienen van 225 gulden „welke even goed aan een ander had gegund kunnen worden”: zoo had hij toch van zijnen kant „de stoutheid om eene rekening in te leveren van f 42.46 voor werkzaamheden en leveranciën, welke uiteraard tot het bestek behoorden.” Maar „om des vredes wille had het kerkbestuur hem daarvoor een douceur van 14 gulden aangeboden.”

De soliditeit van den aannemer Dolmans was waarlijk niet „boven verdenking”.

Deze „buitengewone reparatie” zal pastoor van Rossum en zijn kerkbestuur lang geheugd hebben!

Doch thans konden zij verblijd met Vader Vondel zeggen: 1)

*Nu springt ons hart van vreugd,
Ontboeid van duizend zorgen.*

* * *

1) *Vondel*: Peter en Pauwels: uitg. v. Vloten, dl. I, blz. 469, 2e kol.

Bijna 17 jaren heeft pastoor van Rossum zijne Gemeente gesticht „door zijn godsdienstig voorbeeld en onvermoeide leering.” Hij stierf den 19^{en} Augustus 1844 aan een borstkwaal en werd op het katholieke kerkhof te Ankeveen begraven.

Bijna alle katholieken van Nederhorst den Berg verzelden hun herder grafwaarts, gebeden stortende voor de rust zijner ziel.

* * *

Den 4^{en} September 1844 volgde pastoor Schoonderbeek pastoor van Rossum op. Hij was den 7^{en} Juni 1810 te Soestdijk, destijds behoorende in het kerkelijke tot Zandvoort en Baarn, geboren.

De lagere en de hoogere studiën tot het priesterschap werden door pastoor Schoonderbeek, om wille der bemoeiingen van Koning Willem I, in zake de opleiding der geestelijkheid hier te lande¹⁾, niet geregeld maar eerst na herhaalde onderbrekingen voltrokken. Zoo studeerde hij twee jaren te Kuilenburg; verbleef, ten gevolge van het koninklijk besluit van 14 Juni 1825, waarbij de klein Seminariën gesloten werden, drie jaren te Megen; genoot daarna een jaar en drie maanden privaot onderricht bij den lateren president van 's Heerenberg, den Zeereerw. Heer J. Taube; en eindigde zijne studiën na een verblijf van drie jaren op het Seminarie 's Heerenberg den 24^{en} December 1832.

Mgr. Clemens August wijdde hem tot priester.

In het begin van Januari 1833 als kapelaan naar Blaricum gezonden, werd hij den 8^{en} October 1834 verplaatst naar Werkhoven en Cothen, en was sinds 11 Sept. 1836 assistent aan de St. Catharinakerk te Utrecht.

1) *De Katholiek*: jg. 1897, dl. II, blz. 223 env.

Onder zijn pastoraat hebben voor Nederhorst den Berg meerdere belangrijke aangelegenheden plaats gehad.

Zoo werd den 16^{en} December 1844 door den aarts-priester Hartman het kerkelijk reglement ingevoerd, waarbij bepaald werd dat het kerkbestuur bestaan zou uit den tijdelijken pastoor tot voorzitter en uit vier leden „kerkmeesters” genoemd.

De drie bij de invoering van dit reglement fungeerende kerkmeesters werden in hunne hoedanigheid bevestigd, terwijl als vierde Joannes van Dijk door den aartspriester gekozen werd.

Het kerkbestuur te Nederhorst den Berg bestond toen in 1844 uit de volgende heeren:

G. Schoonderbeek, pastoor en voorzitter,
 Hendrik van Kooten,
 Hendrik Bernsen,
 Hendrik Ostheimer en
 Jan van Dijk.

Den 20^{en} Maart 1850 werd door het kerkbestuur aan het gemeentebestuur van Nederhorst den Berg een schrijven gericht, waarin toestemming verzocht werd tot den aanleg van een eigen kerkhof. Op dit verzoek werd den 9^{en} April afwijzend geantwoord „aangezien bij ingesteld onderzoek gebleken was, dat het terrein, waarop de begraafplaats zou worden aangelegd, niet op dien afstand van de bebouwde kom der Gemeente gelegen was, zooals zulks door Heeren Gedeputeerde Staten van Noord-Holland bepaald was.” Vandaar dat het kerkbestuur naar een ander, overeenkomstig de eischen der wet gelegen terrein uitzag, en dit vond „in den tuin der pastorie”; zoodat den 18^{en} Juni 1850 concessie verleend werd „tot het aanleggen en gebruiken van een geheel afzonderlijke begraafplaats”, evenwel onder de volgende voorwaarden:

1°. „dat dezelve worde aangelegd van de sloot af, dewelke gezegden tuin van het eigendom van Jan Jacob Beerenkamp afscheidt, tot op eene lengte van elf ellen, bij eene breedte van een en twintig ellen;

2°. dat dezelve ten gebruike worde gesteld van alle lijken uit deze Gemeente dergenen, die in leven belijders van den Roomsch Katholijken godsdienst zijn geweest of daarin waren opgevoed, zoodat men in geen geval de ter aarde bestelling van Roomsch Katholijke afgestorvenen, onder welk voorwendsel ook, op dezelve begraafplaats zal kunnen noch mogen weigeren;

3°. dat men zich zoowel bij de aanlegging als bij het gebruiken dezer begraafplaats, steeds zal gedragen overeenkomstig de desbetreffende wettelijke bepalingen of verordeningen.”

Later in 1890 is dit kerkhof verlaten en werd door pastoor Vismans aan de overzijde van de Vecht een nieuw kerkhof aangelegd ¹⁾, waar in het midden de zoogenaamde dooden- of kerkhof-lantaarn in gemetselden steen verrees ²⁾. Eene omtrent acht meter hooge steenen zuil, bekroond met een naar de vier windstreken geopende lantaarn, waarbinnen eene lamp brandt, welke langs de holle schacht door middel van een kastrol wordt opgehaald en neergelaten, en die door een poortje aan de oostzijde wordt voorzien en ontstoken ³⁾.

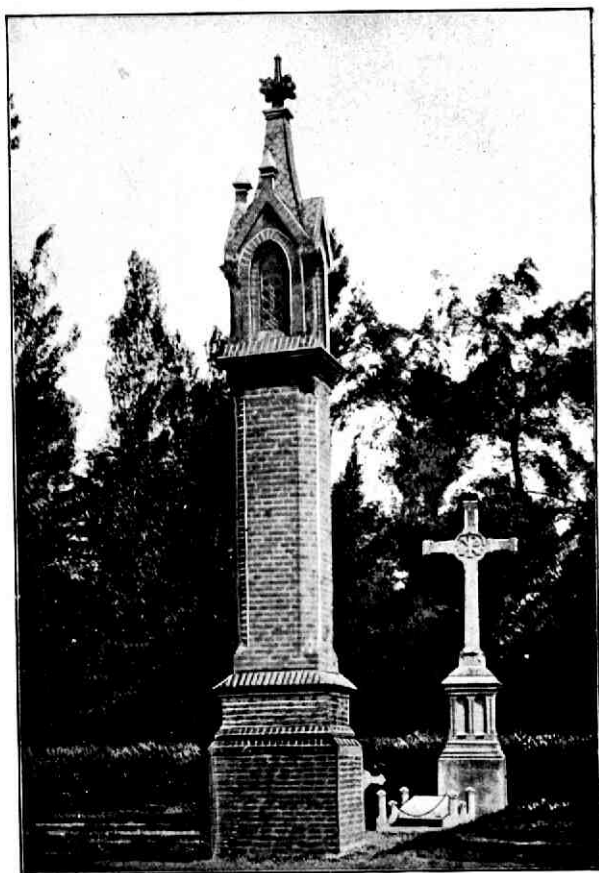
Wat onze vaders, en wij op hun voetspoor, met dit gedenkteeken te midden der in den Heer ontslapenen, wilden uitdrukken?

Het licht in elken vorm waar het zijne stralen schiet,

1) In den Spiegelpolder.

2) Ook genoemd: lanterne des morts, fanal, phare, tournière, Todtenleuchte, Armen Seelen-Lampe.

3) Aan dit kerkhof-monument is de naam van Petronelle Bak, geb. Ubink, als milde geefster dankbaar verbonden.

DOODENLANTAARN - GRAFMONUMENT PASTOOR
VISMANS (BLz. 59) EN KERKHOFKRUIS.

is en blijft iets wonderbaars ¹⁾. Van den beginne af zag het christendom in het licht niet enkel eene gave Gods maar vooral het zinnebeeld van God zelf, Die het eeuwige licht genoemd en gezegd wordt te tronen in ongenaakbaar licht. In het bijzonder was het licht 't beeld van Christus, die van zichzelf getuigde ²⁾: „Ik ben het licht der wereld; die mij volgt, wandelt niet in de duisternis, maar zal het licht des levens hebben.” Vandaar dat de eerste christenen reeds in de catacomben bij het vieren der heilige geheimen licht ontstaken, en door alle eeuwen heen die gewoonte bewaard hebben.

Schitterde in het oude Testament voor de tafel der toonbrooden het eeuwige licht als zinnebeeld der hoop op den toekomstigen Verlosser: in het nieuwe Testament worden vóór, óp en náást het altaar olie en was gebrand ter verheerlijking van het levend Brood, hetwelk van den hemel op de aarde nederdaalde, als het ware licht, dat eenieder verlicht, die in deze wereld komt.

Ook voor de beelden der Heiligen en vooral voor dat van de koningin aller Heiligen werd van de eerste eeuwen af licht ontstoken. Ouder nog is het gebruik om de graven der martelaren door het branden van lampen te verheerlijken. Zelfs bij de lijken van hen die in den Heer ontslapen waren, al schitterden zij niet met den gloriekrans der heiligen of de kroon der martelaren, pleegde men van oudsher lampen en toortsen te ontsteken. De lichamen der ontslapenen waren ledematen van Christus en tempels van den H. Geest en moesten door de levenden met gepasten eerbied en onderscheiding behandeld worden. En zoo zijn de doodenlantaarns niets anders dan bewijzen van eerbied voor de dooden en eene voortzetting der vereering, welke

1) *Manna quotidianum sacerdotum*: tom. I, ed. 3a, pag. 256—257.

2) *Joan.*: VIII, 12.

reeds bij de lijkbaar door het branden van olie of was is aangevangen ¹⁾).

Wekt het licht, dat bij de lijkbaar flikkert, de gedachte aan Christus, het licht der wereld, door wien de dood verwonnen, de duisternis verdreven en de weg des hemels geopend werd: het licht op de graven der ontslapenen is het zinnebeeld der verrijzenis en het symbool van het eeuwige leven, waaraan — naar gehoopt wordt — de zielen der afgestorvenen deelachtig zijn.

Het licht op den godsakker vermaant de levenden tot waakzaamheid en goede werken. Het herinnert aan de wijze en dwaze maagden; aan den Bruidegom, die elk oogenblik kan opdagen en alleen diegenen ter bruiloft noodigt, wier lampen brandende en met de olie van goede werken gevuld zijn.

Zoo is de dooden-lantaarn met haar vriendelijk en zinrijk licht een teeken van hoogen en heiligen godsdienstzin jegens de afgestorvenen.

Wanneer werd in de middeleeuwen de dooden-lantaarn ontstoken: het geheele jaar door, alleen des nachts, of op bepaalde tijden? ²⁾

Een beslissend antwoord valt moeilijk te geven. Dat op den vooravond van Allerzielen-dag en op dien geheelen dag zelven de lantaarn brandde, was algemeen. Ook komt het voor, dat bovendien op enkele bepaalde dagen, b.v. op den Zaterdag licht ontstoken werd. Dat de dooden-lantaarn iederen nacht brandde, daarvan zijn de voorbeelden zeldzaam ³⁾. Alles hangt af van de bepalingen, welke de geloovigen daaromtrent in hunne vrome stichtingen gemaakt hebben.

1) *G. W. van Heukelum*: De St. Nicolaaskerk van Jutfaas, St. Gregorius-huis te Utrecht, 1906, blz. 75.

2) *Het Gildeboek*: Tijdschrift voor kerkelijke Kunst en Oudheidkunde, uitgegeven door het Sint Bernulphus-Gilde te Utrecht, jaargang I, blz. 127.

3) Onder pastoor Vismans brandde de lantaarn dag en nacht.

In verband hiermede worde vermeld, hoe anno 1557 door de echtelieden Jacob Leeu en Pieternelle Bouwens, die beiden in de groote kerk te Abcoude ter aarde besteld zijn, bij testamentaire beschikking bepaald werd ¹⁾ „dat nae een ygelyc van haer beyden overlijden, haer 's avonts ter vigilie ende 's morgens ter zielmisse te belichten mit negen barnende waskarsen, elx op syn grave, dair sy begraven sullen wesen.”

In 1853, toen Paus Pius IX het bisschoppelijk bestuur in de kerk van Nederland herstelde, geraakte Nederhorst den Berg, gelijk ook Abcoude ²⁾ — zij het voor korten tijd — in zeer eigenaardigen toestand. Er was twijfel gerezen of door de pauselijke breve van 4 Maart 1853, handelende over de omschrijving der bisdommen, Nederhorst den Berg bij Haarlem dan wel bij Utrecht was ingedeeld. Het gevolg hiervan was, dat geen der beide bisschoppen zijne rechtsmacht uitstrekke over Nederhorst den Berg, zoodat geen enkel herderlijk schrijven daar ontvangen noch aan de geloovigen werd voorgelezen. Aan dien onzekeren toestand kwam een einde door het bisschoppelijk schrijven van den 19den Januari 1854, luidende aldus:

»Het is U bekend, Beminde Geloovigen, dat wij, toen wij, kort na het herstel des bisschoppelijken bestuurs hier te lande en na het aanvaarden van ons ambt, een herderlijk schrijven tot de ons toebetrouwde kudde richtten, dit aan U niet zenden konden, aangezien er twijfel gerezen was, of de heilige apostolische Stoel de Statie of Parochie van Nederhorst den Berg bij het Aartsbisdom van Utrecht dan wel bij het Bisdom van Haarlem had ingedeeld. Thans heeft alle onzekerheid opgehouden: bij een op den 18den December 1853 door Zijne Heiligheid den Paus goedgekeurd

1) *Oud-Archief*: Amsterdam, Mon. Regul. te Amsterdam en Heilo, blz. 109; Vgl. *Dr. A. H. L. Hensen*: Het Rooms-Katholieke Rotterdam, 2e Ged. 1e stuk, W. Nevens, Rotterdam, blz. 23.

2) *D. Huurdeman*: Geschiedenis van de Parochie der H.H. Cosmas en Damianus te Abcoude, blz. 71—72.

decreet van de Congregatie tot voortplanting des geloofs, hetwelk den 27en December is uitgegeven, is, op voorstel der gezamenlijke bisschoppen van Nederland, beslist, dat de Statie of Parochie van Nederhorst den Berg behoort tot het bisdom van Haarlem, en dat zoowel de geestelijken als de geloovigen dezer Statie de kerkelijke discipelen van het voornoemde Diocees, wat de feest- en vastendagen en andere dingen van dien aard betreft, mogen en moeten onderhouden.

Terwijl wij U hiervan kennis geven en verklaren, dat wij U als onze geliefde kinderen in Christus aannemen, de Statie plaatsende onder het decanaat van Ouderkerk, haasten wij ons om U van onze vaderlijke genegenheid te verzekeren. U niet minder dan hen, welke wij iets vroeger de onzen noemen mochten, zullen wij in ons hart dragen; allen nemen wij in dezelfde liefde gelijkelijk op; voor allen willen wij, met de hulp der goddelijke genade, naar het voorbeeld van onzen Heer Jesus Christus, een goed herder zijn.

Weest gij, Beminde Geloovigen, goede schapen en begint daarvan aanstonds blijk te geven door het storten van gebeden voor uwen Bisschop.

En zal dit ons herderlijk schrijven op den Zondag na de ontvangst in de kerk te Nederhorst den Berg op de gebruikelijke wijze afgekondigd worden.

Gegeven te Sassenheim den 19 Jan. 1854.

w.g. † Franciscus Jacobus,
Bisschop van Haarlem.

Op dienzelfden dag werd bij bisschoppelijk schrijven, aan pastoor Schoonderbeek de keuze gelaten: of tot de diocees van oorsprong, tot Utrecht, terug te keeren, of tot de diocees van Haarlem over te gaan.

„Oogenblikkelijk, zoo teekent pastoor Schoonderbeek aan, besloot ik tot het laatste, en deelde twee dagen later aan den bisschop te Sassenheim persoonlijk mijn besluit mede.

Mgr. was er zeer mede ingenomen.”

Alsnu ontving pastoor Schoonderbeek van den deken van Ouderkerk het volgende briefje, gedateerd 23 Jan. 1854:

Weleerwaarde Heer Pastoor!

Volgens aanschrijven van Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid den Bisschop van Haarlem is uwe pastorie gevoegd bij het Bisdome van Haarlem en door Zijne Doorl. Hoogwaardigheid ingedeeld bij het decanaat van Ouderkerk, waarvan UWeleerw. door Zijne Doorl. Hoogwaardigheid heeft kennis gekregen.

Bij deze aanschrijving is mij door Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid in last gegeven mij ten uwent te begeven, om in zijn naam te vernemen omtrent de afkondiging van zijn schrijven, en van U en uwer heeren kerkmeesters de getuigenis uwer onderwerping aan Zijne Hoogwaardigheid te ontvangen, waartoe ik mij op den 10^{den} Februari omstreeks 11 uren ten uwent zal vervoegen.

Ik verzoek UWeleerw. de heeren kerkmeesters van mijn komst te willen verwittigen.

In de hoop UWeleerw. in den besten welstand te ontmoeten, heb ik de eer met achting te zijn

UWeleerw. dienstw. dnr.

J. G. van der Aa,
Deken.

De „getuigenis hunner onderwerping” had, blijkens de daarvan opgemaakte acte, den 1sten Febr. plaats, in tegenwoordigheid van den pastoor van Duivendrecht, H. van Breukelen en den kapelaan van Ouderkerk, H. Preijer.

Kort daarop, den 2^{den} September 1854, werd pastoor Schoonderbeek benoemd tot opvolger van pastoor Keil te Overveen. Daar wachtte hem eene niet gemakkelijke taak. Doch wat aan zijn voorganger mislukte: zijne schapen in trouwe rondom zich te verzamelen ¹⁾, dat viel aan pastoor Schoonderbeek niet moeilijk, dank aan zijn beminlijken omgang en hartelijke manieren. En toen kon hij, onder leiding van den destijds zeer gewilden architect Molkenboer, de hand slaan aan den bouw eener nieuwe kerk, die den 22^{en} Mei 1855 werd ingewijd en

1) *Bijdr. v. Haarlem*: dl. III, blz. 356—359.

gesteld onder de bescherming van Onze lieve Vrouw onbevlekt ontvangen.

Om deze belijdenis des geloofs in dit pas uitgesproken leerstuk der H. Kerk schonk Pius IX aan de parochie een ciborie tot dankbaar aandenken.

Uit het oogpunt van kunst moge deze kerk van Molkenboer een „quasi gothieke” genoemd worden ¹⁾, hare soliditeit daarentegen is van de beste keur, zoodat, toen de tegenwoordige pastoor van Overveen, L. ten Brink, eens ernstig dacht aan den bouw eener nieuwe kerk, en daarover het oordeel vroeg van den architect Tepe, antwoordde deze: „ik verdien gaarne geld en zou liever nog een nieuwe kerk bouwen, maar 't is mij niet mogelijk u te verzekeren, dat hetgeen ik leveren zal, zoo solied en voor de menschen zoo aangenaam zal zijn, als deze kerk van Molkenboer.”

Van de parochie Overveen leverde pastoor Schoonderbeek, die ook voor het kerk-archief van Nederhorst den Berg zich zeer verdienstelijk maakte, in de *Bijdragen van Haarlem* een lezenswaardig geschiedkundig overzicht ²⁾.

Ook was hij vol ijver voor kerkelijke kunst en oudheid, en maakte tot aan zijn overlijden deel uit van de Commissie, die in 1876 over het Bisschoppelijk Museum te Haarlem was aangesteld.

Den 10^{en} October 1883 trof hem een beroerte, waaraan hij den 31^{en} Januari 1887 op ruim 76-jarigen leeftijd bezweek. Hij werd den 4^{en} Februari in het priestergraf op het kerkhof te Overveen bijgezet. Zijn dankbare parochianen stichtten hem in de parochiekerk een steenen monument, uitgevoerd door Frans Stracké, waaronder

1) *De Katholieke kerken in Nederland*: afl. VIII, blz. 198.

2) L. c., dl. II, blz. 362—376; id. dl. III, blz. 336—360.

Jan Brom — een neef van den pastoor — een koperen grafplaat met opschrift ontwierp.

* * *

Van pastoor Schoonderbeek zijn in de pastorie te Overveen, behalve een photo uit het jaar 1880, twee geschilderde portretten.

Het oudste van 1857, hg. 1.17 br. 0.87, is geschilderd door Reinier Craeyvanger, een leerling van Pieneman, en dien Immerzeel onder de „uitmuntendste teekenaars" rekent van zijn tijd ¹⁾; het jongste van 1863, hg. 1.16, br. 0.90 is van de hand van N. J. W. de Roode, den pastoor voorstellend als gezeten met uitzicht op de nieuwe kerk en pastorie, en het pauselijk ciborie vóór zich.

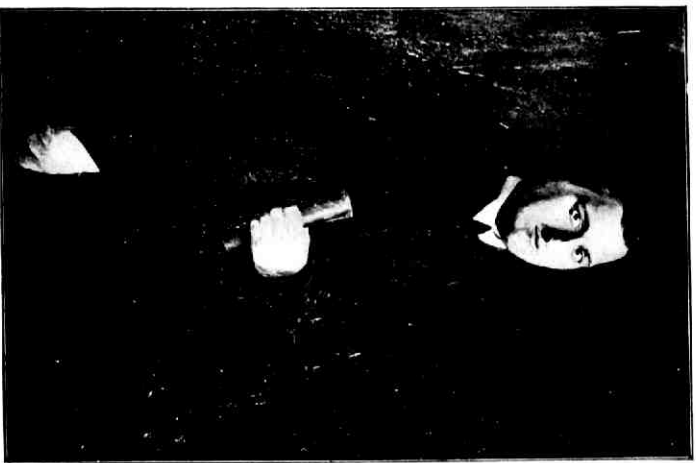
* * *

Pastoor Schoonderbeek werd in de herderlijke bediening te Nederhorst den Berg opgevolgd door Conradus Leonardus Rijk, die den 30sten Januari 1821 te 's Gravenhage geboren was ²⁾.

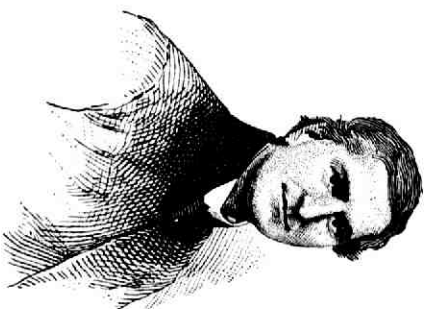
Hij ontving zijne opleiding tot het priesterschap op de beide Seminariën Hageveld en Warmond en werd den 17en Augustus 1845 door Mgr. van Wijkerslooth, bisschop van Curium, priester gewijd. Tot den 10en Juni 1846 stond hij als kapelaan te Leiden den aartspriester P. A. Kervel in het schrijven van brieven en het voeren van correspondentie ter zijde, en werd in Aug. 1846, verplaatst zijnde naar het Seminarie Hageveld, voorloopig belast met de lessen der Grieksche taal en het geven der bijvakken, behorende tot de klasse der

1) *J. Immerzeel*: de levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders enz., Amsterdam, 1855, Gebroeders Diederichs, dl. I, blz. 156.

2) Hij werd gedoopt in de »Oude Molstraat's kerk"; zijn vader heette Cornelius Rijk en zijne moeder Cornelia van Loenen. Peter en Meter waren: Leonardus van Loenen en Maria Theresia Verstraten.

C. L. RIJK
ALS LEERAAR VAN HAGEVELD (BLZ. 50)

C. L. RIJK
DEKEN EN PASTOOR
(BLZ. 50).

PASTOOR G. SCHOONDERBEEK.

Syntaxis. Toen „Mijnheer” Hesseveld als leeraar wegens ziekte het Seminarie moest verlaten, werd aan Rijk ook het doceren van het Latijn der vierde klasse opgedragen.

Rijk was te Hageveld niet gelukkig; herhaaldelijk had hij bij den bisschop op verandering van werkkring aangedrongen, zoodat, toen Nederhorst den Berg open kwam en de bisschop op het oogenblik geen „betere promotie” had, leeraar Rijk tot „deservitor” werd aangesteld, omdat hij er, volgens verklaring van den bisschop, „slechts korten tijd zou blijven.” Toch liggen er tusschen den dag zijner benoeming tot deservitor — 11 Augustus 1854 — en zijne aanstelling tot pastoor van Ouderkerk — Februari 1858 — bijna vier volle jaren. Intusschen is Rijk in officieele stukken te Nederhorst den Berg door zijn bisschop nooit „pastoor” maar altijd „deservitor” genoemd geworden.

Bij zijne komst te Nederhorst den Berg waren de parochiale zaken goed geregeld en stonden de katholieken om hun godsdienstzin gunstig bekend. Vandaar dat hij des Zaterdagsavonds lof begon te houden; met machtiging van den directeur P. J. Hesseveld een broederschap stichtte van den levenden rozenkrans en het broederschap instelde van gedurige Aanbidding.

Den 6^{en} Februari 1855 werd te Nederhorst den Berg het parochiaal Armbestuur opgericht en werden tot eerste armmeesters benoemd: H. F. Ostheimer, J. Nieuwendijk en B. van Dijk.

Den 19^{en} Augustus 1856 deed Gerrit van Dijk, de later zoo bekend geworden pastoor van Langeraar, zijne eerste H. Mis, waarbij kapelaan M. Bernsen, eveneens een „Berger” van geboorte, preekte¹⁾.

1) Bij zijn dood vermaakte Michaël Bernsen, toen pastoor te Voorshoten, aan zijne parochiekerk te Nederhorst den Berg zijn fraaien zilver-vergulden miskelk.

Onder pastoor Rijk werd de kerk verrijkt met een zilver-vergulden kelk en een zilveren sterrenkrans voor het onze lieve Vrouwe-beeld.

* * *

In Februari 1858 werd „deservitor” Rijk tot pastoor en den 11^{en} Mei 1858 tot deken benoemd van Ouderkerk aan den Amstel. Hij bouwde aldaar in 1862—1864 eene nieuwe pastorie en in 1865—1867 eene nieuwe kerk.

In 1870, toen hij op het punt stond zijn zilveren priesterfeest te vieren, werd hij tot pastoor benoemd van St. Willibrord, bijgenaamd „het duifje”, te Amsterdam.

In 1883 verwisselde hij uit eigen verkiezing de drukke stadspastorie met de stille dorpspractijk te Monster, en ontsliep aldaar den 11^{en} Februari 1890.

Een meer groot dan fraai grafgesteente dekt aldaar zijn stoffelijk overschot. Omtrent zijn afsterven wordt door een ooggetuige het volgende medegedeeld ¹⁾:

„Vier weken voor zijnen dood werd hij met de laatste H. Sacramenten voorzien, doch zijne parochianen mochten dat niet weten. Nog vijf malen heeft hij daarna gepreekt; dagelijks biecht gehoord, de H. Mis opgedragen, en catechismus gegeven tot en met den 30sten Januari, zijn geboortedag, maar toen al zijn arbeid gestaakt, omdat hij letterlijk niet meer kon. „Laten wij het goede doen, terwijl wij nog tijd hebben”, was hij gewoon te zeggen.

„Vijf dagen voor zijn dood riep hij zijne parochianen aan zijn sterfbed om de gebeden der stervenden te bidden, gaf hun zijn zegen en liet hen gaan met het getuigenis: gij allen zijt goede kinderen; ik dank u voor uw gebed.

„Zoo stierf pastoor Rijk.” —

* * *

1) *Pius-Almanak*: 1890, blz. 163.

Pastoor Rijk behoorde tot die mannen, die én als priester én als geleerde onder hunne tijdgenooten hebben uitgemunt.

Wat hij als priester deed te Ouderkerk aan den Amstel en later te Amsterdam en te Monster blijve thans onbesproken en zal eerst recht behandeld worden als de geschiedenis van Ouderkerk beschreven wordt; maar als geleerde worde hij hier geschetst, want pastoor Rijk gold in zijn tijd voor een man van beteekenis.

Op geschiedkundig terrein heeft pastoor Rijk zich nimmer bewogen¹⁾; 't waren meer de groote vraagstukken van den dag, welke 's mans aandacht en belangstelling hadden, en waarbij hij bijna uitsluitend zich leiden liet door de uitspraken des H. Vaders, neergelegd in zijne beroemde encyclieken. Doch gelijk meerderen zijner tijdgenooten²⁾, heeft ook Rijk zich bezondigd door — zij het te goeder trouw — te veel te veroordeelen van hetgeen het merk droeg der 19^e eeuw.

Indien zeer enkele afzonderlijk-verschenen geschriften worden uitgezonderd, is de geheele wetenschappelijke arbeid van pastoor Rijk terug te vinden in het maandschrift: *De Katholiek*, waarvan hij zijn leven lang onder de trouwe medewerkers eene eervolle plaats heeft ingenomen.

De geweldige beroering, welke in 1853 door het herstel der bisschoppelijke hiërarchie, in kerkelijke kringen vooral, hier te lande werd teweeggebracht, uit vrees voor het

1) In zijne Levensschets van Zuster Maria Agnes Clara Steiner volgde hij geheel den Jesuïeten-pater Ramière. *De Katholiek*: 1880, dl. II, blz. 302—312; id. dl. II, blz. 346—366; id. 1883, dl. II, blz. 65—92.

2) *De Katholiek*: Utrecht, Wed. J. R. van Rossum: jg. 1887, blz. 333.

dreigend machtsvertoon van Rome ¹⁾, heeft den jeugdigen Rijk, wiens hoogvereerde leermeester, Broere, reeds naar de pen had gegrepen ²⁾, op bijna onverklaarbare wijze onbewogen gelaten; en dit is te meer verwonderlijk wijl hij reeds in 1847 in een opstel ³⁾: *Zijn er nog geloofswaarheden in het Protestantisme*, blijk had gegeven van groote zakelijkheid en bovenal van strijdbaar en strijdlustig karakter. Doch het was in die dagen meer het onderwijs, waarop Rijk's aandacht gevestigd was. Als jeugdig leeraar te Hageveld waar- schuwde hij zijn katholieke landgenooten voor het gevaar, waarmede hunne kinderen in de neutrale school bedreigd werden. „Men late zich, zoo schreef hij ⁴⁾, toch niet verschalken door het koninklijk besluit van Jan. 1842, waarbij ten strengste verboden blijft onderwijs te geven in het leerstellige van eenig kerkgenootschap, of eenige uitlegging te geven of uitdrukking te bezigen, waardoor aan een of andere gezindheid aanstoot zou kunnen gegeven worden”: want ziet en leest wat in de schoolboekjes van Kremer ⁵⁾ en Meyboom ⁶⁾ geschreven staat en waarvan de toelig toch al te doorzichtig is. Doch toen in 1857 de onderwijsberaadslagingen in de beide Kamers gevoerd werden; toen de eerste liefde, waarmede katholieken en liberalen in den politieken strijd tezamen gingen, begon te kwijnen: de neutrale school argwaan wekte, ofschoon Limburgsche en Noord-Bra- bantsche afgevaardigden, steunende op de oude liberaliteit

1) *J. Reitsma*: l. c., blz. 395—396.

2) Een bezadigd woord aan mijne welgezinde Protestantische landgenooten, ter gelegenheid der R. K. Kerkregeling, 1853, 's-Gravenhage, Gebr. J. en H. van Langenhuisen.

3) *De Katholiek*: jg. 1847, dl. I, blz. 303—319.

4) *De Katholiek*: jg. 1845, dl. II, blz. 331—340.

5) Bijbelsche geschiedenissen in leeslesjes voor kinderen.

6) Bijbelsche verhalen voor scholen en huisgezinnen.

der bondgenooten en minder beducht voor de gevaren van het neutrale onderwijs, eene eerlijke proef durfden wagen — toen heeft Rijk immer in de eerste gelederen gestaan van degenen, die streeden voor het goed recht van het bijzonder onderwijs; en talrijk zijn de opstellen, welke door hem aan deze „brandende quaestie” gewijd werden. Was Rijk, wat zijn stijl en betoogtrant betreft, vaak dor, meermalen bij het langdradige af, er was warmte in dat priesterhart, hartelijke en deelnemende liefde wanneer het, al strijdende, zich uitsprak voor het goed recht der ouders ten aanzien van het onderwijs hunner kinderen ¹⁾. En dit alles geschiedde veel meer nog, toen in 1868 den 22^{en} Juli de bisschoppen van Nederland de belangrijkheid en de beteekenis van den schoolstrijd bij mandement hadden uiteengezet. De strijd kreeg een scherper karakter: het liberalisme miskende de godsdienstige bezwaren der katholieken en sloot op eene voor hen zeer grievende wijze het oor voor hunne rechtmatige klachten en aanspraken.

„De liberalen — zoo schreef Rijk ²⁾ — verdedigen met vasthoudendheid het behoud der staatsscholen met beperking, zelfs uitsluiting van het bijzonder onderwijs”. En elders ³⁾: „Ook de katholieken zijn burgers van den Nederlandschen Staat, ook door hunne medewerking moet die Staat bloeien, en indien de katholieke kerk hier recht van bestaan, grondwettig recht bezit, heeft zij dit niet aan de gunst der liberalen te danken. Vastgeworteld, gelijk zij is, in den Nederlandschen

1) *De Katholiek*: jg. 1872, dl. I, blz. 298—304; id. dl. II, blz. 390; jg. 1878, dl. I, blz. 301—315; jg. 1881, dl. II, blz. 185—197; jg. 1886, dl. II, blz. 274—279.

2) *De scheiding van Kerk en Staat*: Brochuren-Vereeniging, jg. I, No. V, Haarlem, 1868, A. B. van den Heuvel, blz. 8.

3) *De Katholiek*: jg. 1870, dl. I, blz. 381.

grond, hebben drie eeuwen van vervolging en uitsluiting haar niet kunnen verdelgen.”

* * *

In 1863 toen de voorbereidende maatregelen tot den bouw eener nieuwe pastorie te Ouderkerk aan den Amstel reeds lang genomen waren en de muren al hooger stegen, verscheen, niettegenstaande die afleidende drukten, bij de firma van Langenhuysen van de hand van Deken Rijk een devotie-boekje, in klein octavo formaat, van twee vellen druks, getiteld: *Novene ter eere van den H. Willibrord, Apostel der Nederlanden*. 't Was blijkbaar onder den indruk geschreven van hetgeen in Duitschland, Rusland en Engeland geschiedde voor den terugkeer der afgedwaalden tot de ware moederkerk. Want ook Rijk beoogde met zijne novene „vele afgedwaalden door eenparig gebed tot de ware kerk te bekeeren” 1).

Zijn geschrift werd door *De Katholiek* „een net boekje” genoemd, „waarin voor elken novene-dag zeer vruchtbare onderwerpen gekozen en een aantal hoogst practische toepassingen waren aangegeven” 2).

* * *

Om de groote beteekenis van den pauselijken encycliciek „Quanta Cura” van 8 December 1864, met den „Syllabus” tot aanhangsel of bijlage, te begrijpen, herinnere men zich, hoe er destijds onder de liberalen een zekere groep van conservatieven gevonden werd, die, steunende op de grondwet van 1848, de gewenschte vrijheid op onderwijsgebied aan de katholieken wel wilden schenken, mits dit zonder schade voor de openbare, neutrale school gebeuren kon. En tot die partij gevoelden vele katholieken zich aangetrokken,

1) L. c., blz. 4.

2) *De Katholiek*: jg. 1863, dl. II, blz. 321—322.

misleid als zij waren door het vaak op den voorgrond geschoven beginsel van scheiding van Kerk en Staat.

De „syllabus” deed ook hier bij de katholieken de oogen opengaan. In 80 stellingen veroordeelde Paus Pius IX de voornaamste dwalingen van zijn tijd, en leerde de katholieken zich wachten voor de verderfelijke theoriën eener half of geheel ongeloovige wereld. Het rationalisme, waarvan het socialisme, het communisme, de liberale en geheime genootschappen de uitvloeisels waren, werd met name veroordeeld; eene reeks van dwalingen, betrekking hebbende op kerk en staat, opgesomd en verworpen; de stelling als zou de kerk zich met den vooruitgang en moderne beschaving moeten verzoenen, verloochend. Geen wonder, dat deze pauselijke stukken van hunne uitvaardiging af, eenerzijds verzet hebben uitgelokt bij sommige katholieken — de latere zoogenaamde liberaal-katholieken — die in hunne argeloosheid door de netten der conservatief-liberalen gevangen waren, doch dat zij anderzijds door de goedgezinde katholieken met groote geestdrift zijn begroet en gevolgd geworden. Bij de vele uiteenlopende meeningen en de heerschende duisternis over vragen van den dag, was de Syllabus het wachtwoord geworden, waarnaar gehoord, de baken, waarnaar het oog gericht kon worden.

Aan het verdedigen der stellingen vervat in den Syllabus, heeft pastoor Rijkman zijn beste krachten gewijd; op het liberalisme in al zijne noodzakelijke consequenties deed hij aanhoudend zijn goedberekende slagen neerkomen ¹⁾; in eene afzonderlijke brochure bestreed hij

1) •Het liberalisme is ten hoogste een wetenschappelijk systeem, bestaande uit eenige valsche stellingen, die zooveel mogelijk de waarheid trachten na te bootsen, van welke nu de eene dan weder de andere dienst moet doen, die men naar omstandigheden wijzig en

het liberale beginsel van scheiding van kerk en staat ¹⁾, zich immer sterk makend met het zwaard des geestes, dat het woord des pausen was, neergelegd in diens vele encyclieken, brieven en allocuties ²⁾. Vandaar dat pastoor Rijk met de strijdlustigsten zijner tijdgenooten als Alberdingk Thijm ³⁾ en Nuyens ⁴⁾ gerekend werd tot de zoogenaamde *ultramontaansche* partij, welke, naar het oordeel van menigen geleerde in den lande, terdege van de *katholieke* partij moest onderscheiden worden, en waartegen, als zijnde gevaarlijk voor den staat en vijandig aan de wetenschap, geducht van den toren diende geblazen te worden.

Zoo schreef Mr. Opzoomer in zijn *woord aan mijne katholieke landgenooten* ⁵⁾: „Zegt het, herhaalt het, dat

toepast. Het is eene abstractie, zonder eenheid, zonder plan." *De Katholiek*: jg. 1870, dl. I, blz. 378; id. 1874, dl. II, blz. 49—61; id. 1877, dl. I, blz. 366—374; id. dl. II, blz. 158—173; id. 1878, dl. I, blz. 232—245; id. 1880, dl. II, blz. 60—64; id. 1882, dl. II, blz. 374—380; id. 1883, dl. I, blz. 252—262; id. blz. 264—272; id. 1887, dl. II, blz. 257—267; id. 1888, dl. II, blz. 158—179.

1) *De scheiding van Kerk en Staat*. »Men zal pogen om de kerk van den staat te scheiden; men zal haar den zoo noodzakelijken en wettigen invloed op de maatschappij trachten te ontnemen, den staat *sonder God* vormen, om eindelijk tot den Staat-God te komen." blz. 6, l. c.

Deze brochure was eene korte omwerking der breed-opgezette artikelen van prof. Ruscheblatt, verschenen in *De Katholiek*: 1865, blz. 205, 269; id. 1866, blz. 184, I, 325; id. 1867, blz. 176, 489, 619, 782.

Over de goede zijde van het beginsel: scheiding van kerk en staat: *De Katholiek*: 1875, dl. II, blz. 228.

De »Kath. Nederl. Brochuren-Vereeniging" ontstond in 1868 tegelijk met de Studiën der paters Jesuïeten, doch hield bij het verschijnen van »De Wachter" in 1871 op te bestaan.

2) *De Katholiek*: 1871, dl. II, blz. 177—193; 1872, dl. II, blz. 234, 264, 266, 268, 270, 271, 273, 381, 382; id. 1874, dl. II, blz. 49 env.; id. 1882, dl. II, blz. 47—63.

3) *De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland*: 24 Maart 1889.

4) *Brochuren-Vereeniging*: jg. II, No. V, blz. 44: vgl. *De Katholiek*: 1872, dl. II, blz. 93.

5) Blz. 8.

gij katholieken zijt, maar dat katholiek te zijn iets anders is, iets anders in beginsel, iets anders in bedoeling, dan ultramontaan te zijn of Jesuit."

Dat „iets anders" geeft bij een hoogleeraar in de wijsbegeerte geen hoogen dunk van een helder en goed afgerond idee.

En Groen van Prinsterer verklaarde ¹⁾: „dat de goede verstandhouding van Gereformeerden en Roomsgezinden op staatsburgerlijk terrein voor Nederland onmisbaar, doch tevens ondenkbaar is, indien de ultramontaansche rigting de overhand heeft."

De Nieuwe Rotterdamsche Courant in haren hoogheidswaan gelijk tegenwoordig zoo ook vroeger, zich op de hoogte meenende, waar het katholieke aangelegenheden geldt, schreef in haar nummer van 25 Jan. 1870: „de ultramontaansche partij eischt van onze katholieke landgenooten, dat zij in hun staatsburgerlijk en maatschappelijk leven alleen encycliek en syllabus tot richtsnoer zullen nemen, geen staatkundige overtuiging zullen volgen, dan die met de inzichten der kerk strookt, zullen ophouden als zelfstandig redelijke wezens te denken en te handelen, om blindelings zich over te geven aan de leiding der geestelijkheid" ²⁾.

Doch Deken Rijk werd door al die uitspraken en verklaringen niet angstig ³⁾, maar puntte in die dagen nog scherper zijne pen om te betoogen dat, wát er gemeend of geloofd werd, er tusschen ultramontanen en katholieken geen enkel onderscheid viel aan te

1) *Heiligerlee en Ultramontaansche kritiek*: Mr. G. Groen van Prinsterer, II, Amsterdam, H. Höveker, 1868, blz. 71.

2) Het Blad schreef die woorden naar aanleiding eener tweede brochure van Deken Rijk, getiteld: *Katholiek en Liberaal*, No. 6, jg. II, Haarlem, 1869, A. B. van den Heuvel.

3) *De Katholiek*: 1873, dl. II, blz. 265—279.

wijzen 1); en dat, wát „Multapator” ook mocht verlangen 2), de toestand der katholiek-liberalen „allerongelukkigst” was. „Zijne politieke vrienden mistrouwen den liberaal-katholiek, zoolang hij katholiek is. De kerk verwerpt en veroordeelt zijn liberalisme, het basterdkind, dat hij met zooveel liefde blijft omhelzen, en bij hemzelve dringt de zoo moeilijke en zoo noodlottige beslissing zich op: óf katholiek óf liberaal” 3).

* * *

Een ander verschijnsel, waaraan pastoor Rijk de oplettendheid zijns geestes wijdde, was de moderne richting, welke zich al vroeger in de Nederl. Herv. Kerk openbaarde 4), maar thans als belichaamd werd in den theoloog Scholten en den wijsgeer Opzoomer. Om deze beide hoofdfiguren, die door kunde en ontwikkeling boven den middenmaat hunner tijdgenooten ver uitstaken, hadden zich eene menigte van volgelingen geschaard, die straks in geschriften of in hunne gemeenten de vrijzinnige theoriën zouden verkondigen en verdedigen, welke zij van deze beide grootmeesters vernomen hadden. En zoo werden door Rijk de moderne

1) *De Katholiek*: 1870, dl. II, blz. 133—160; id. blz. 363—382.

2) *De Katholiek*: 1872, dl. II, blz. 221—237; id., dl. II, blz. 257—277; id. dl. II, blz. 378—395.

Dr. G. Brom is in *De nieuwe kruistocht* voor de katholiciteit van Multapator, alias Philippona, wat al te optimistisch gestemd. De man was inderdaad blijkens zijne geschriften door het liberalisme sterk aangestreeken, zij het wellicht te goeder trouw.

Zijn schuilnaam, een tegenhanger van Multatuli, wekte mede achterdocht. Vandaar de huivering der katholieken om, als lid van den Multapatorbond, met dezen man tot aanvoerder, ter kruistocht te gaan tegen het drankmisbruik.

De nieuwe kruistocht: drankweergeschiedenis van rooms Nederland, 1895—1907, van Moorsel en van den Boogaart, Helmond, 1909, blz. 17—18.

3) *De Katholiek*: 1872, dl. II, blz. 223.

4) *De Katholiek*: 1851, dl. I, blz. 419.

leerstellingen besproken door Opzoomer ¹⁾, Rauwenhoff, Jorissen ²⁾, Hooykaas ³⁾ en Gunning ⁴⁾ ten beste gegeven; doch ook de mannen, van wie onder de protestanten een krachtig reveil is uitgegaan, ontsnapten niet aan Rijp's belangstelling. Hij verheugde zich over hun poging om het algemeen toenemend ongeloof te keeren en begroette als „een groot en geniaal werk” de oprichting der Vrije Universiteit onder den machtigen stoot van Dr. Kuyper ⁵⁾.

* * *

Het Vaticaansche Concilie dat in 1869 geopend werd en hier te lande ook door niet-katholieken gevolgd werd, had bij velen tot allerlei schrikbeelden en verkeerde gevolgtrekkingen aanleiding gegeven.

De toespraak van prof. Rauwenhoff op den openingsdag van het Concilie, den 8sten Dec. 1869 te Leiden gehouden ⁶⁾, had bij velen weerklank gevonden en hun overvloedige stof tot schrijven geleverd. Als van ouds trad Rijp in het strijdperk en in een opstel: *Hebben wij van het algemeen Concilie iets te vreezen* ⁷⁾, werden de verschrikte gemoederen gerust gesteld: het concilie zal niet tot nadeel maar tot voordeel der kerk wezen; het zal den Syllabus van 8 December 1864 niet herroepen; 's pausen onfeilbaarheid tof leerstuk der kerk verheven, zal in haren toestand geen verandering brengen; de

1) *De Katholiek*: 1875, dl. II, blz. 228—243.

2) *De Katholiek*: 1876, dl. II, blz. 271—291.

3) *De Katholiek*: 1879, dl. I, blz. 153—166.

4) *De Katholiek*: 1877, dl. I, blz. 374—377; id. 1878, dl. I, blz. 61—63; id. 1887, dl. I, blz. 103—114. Vgl. *Onze Wachter*: 1876, blz. 177—200, 267—277, 377—389.

5) *De Katholiek*: 1881, dl. I, blz. 341—356.

6) Leiden, S. C. van Doesburgh, 1869. Vgl. *de Katholiek*: 1870 dl. I, blz. 111 env.

7) *De Katholiek*: 1870, dl. I, blz. 100—110; id. 1871, dl. II, blz. 282—288.

uitspraken van het concilie zullen den vrede der kerk niet verstoren.

* * *

Hetgeen in onzen tijd vooral op politiek terrein door iedereen gezien en herhaaldelijk gezegd wordt, dat, ten gevolge van het geleidelijk doorvoeren der liberale beginselen, het ongeloof in openlijken strijd zal geraken met het geloof; dat de leuze zal worden aangeheven: vóór of tégen Christus: 't was door Rijk uit de teekenen van het moderne geestesleven zijner dagen gezien en voorspeld geworden. „De eenige vraag — zoo schreef hij in 1872 — die oplossing eischt is deze ¹⁾: wie zal de maatschappij besturen of Christus of Belial.”

En meermalen worden in zijne geschriften wie gelooven tezamen geroepen als ging het om eigenbehoud. Bijzonder merkwaardig zijn de volgende regelen, welke uit een opstel gelicht werden, getiteld: *Onder welk juk moet Nederland gebracht worden ?* ²⁾

»Nederland heeft eens het juk van Christus aangenomen ³⁾. Het wierp zijne afgoden om, vernietigde hunne tempels en altaren, om den éénen, waren God te dienen Zoo werd Nederland ingelijfd in de Kerk, opgenomen in de groote volkeren-familie, welke alleen in en door de christelijke kerk mogelijk is. In haar wordt alles vereend en tot het Hoofd teruggebracht.

In de zestiende en zeventiende eeuw heeft een groot getal Nederlanders dat juk trachten af te schudden, in zooverre zij zich van de Katholieke kerk scheidten en zich aan hare gehoorzaamheid onttrokken.

Toch meenden zij daardoor het juk van Christus niet af te werpen; zij bleven Christenen en dachten voor de eer van Christus te strijden. Zelfs werd Nederland beschouwd als te zijn het uitverkoren volk Gods, meer bevoorrecht onder godsdienstig opzicht dan andere natiën.

De gevolgen bleven niet uit; het blijkt thans maar al te duidelijk,

1) *De Katholiek*: 1872, dl. I, blz. 169.

2) *De Katholiek*: 1871, dl. I, blz. 129—143.

3) *De Katholiek*: 1871, dl. I, blz. 137—140.

hoezeer de Hervormers zich zelven en anderen bedrogen met zich aan het gezag der Katholieke kerk te onttrekken.

Niet alleen het juk der kerk, maar ook het juk van Christus heeft men afgeworpen.

De Nederlandsche liberalen voltooiën de Hervorming en zullen, indien het mogelijk is, al wat in ons volk nog christelijk is, vernietigen; de christelijke godsdienst en Christus uit staat, huisgezin, volksleven, zeden en gebruiken verbannen en ten hoogste toestaan, dat het christendom zich binnen gesloten plaatsen vertoone. Zij zullen de afwerping van het juk van Christus voltooiën en ons, in de plaats daarvan het zware en ondragelijke juk der liberalen, dat is, het Adamsjuk weder opleggen . . .

Als de vraag gesteld wordt, moet Nederland gebracht worden onder het juk van Christus of onder dat der liberalen, zal het antwoord niet twijfelachtig zijn en hebben wij de meerderheid aan onze zijde. Dat de Protestanten ¹⁾ zich toch niet door het spook van het ultramontanisme laten misleiden! Zal Nederland christelijk zijn en blijven, of zal het Christus verwerpen? dat is de vraag, welke in onze dagen beslist wordt en beslist moet worden. Dat is de groote strijd, die op ieder maatschappelijk gebied gevoerd wordt. De opleiding tot christelijke en maatschappelijke deugden is, weliswaar, in de onderwijswet opgenomen geworden, doch het doel en het gevolg van het staatsonderwijs kan geen ander zijn dan aankweeking bij de jeugd van de onverschilligheid in het godsdienstige en ten laatste de vervreemding van allen godsdienst. De scheiding van kerk en staat, tot de laatste gevolgtrekkingen doorgezet, moet noodwendig de vernietiging der kerk ten gevolge hebben, dat is, de ontchristelijking van het Nederlandsche volk.

En dat zoo iets zonder strijd mogelijk zou wezen, dat mogen Protestanten ²⁾ verwachten; de katholieken zullen pal staan tegenover den vijand. De eer van God en van Christus zullen zij niet onverdedigd laten aanranden. O neen! zij zijn nog niet ontaard van hunne vaders en voelen steeds het bloed der vrije vrouw, der vrije kinderen Gods, door hunne aderen bruisen.

Laten de Protestanten ontrouw worden aan den Christus, dien zij in de zestiende eeuw tegen de Katholieke kerk waanden te verdedigen. Zij mogen bukken onder het liberale juk, gelijk zij onder het juk, door de Hervormers hun opgelegd, gebukt hebben. De katholieek zal Christus noch zijne Kerk ontrouw worden en zich niet door het groep over ultramontanisme laten bewegen,

1) De geloovige protestanten.

2) De ongeloovige en moderne protestanten.

om zijn geloof te verloochenen. Nederland is hem bovenmate dierbaar

Indien echter na deze gehoorde beschouwingen aan pastoor Rijk was gevraagd geworden: „alzoo samenwerken met alle geloovige bestanddeelen uit het protestantisme?” hij zou ongetwijfeld ontkennend geantwoord hebben. De idee eener christelijke coalitie had bij hem geen vaste vormen. Hij kon — gelijk meerderen zijner tijdgenooten — het zich niet denken hoe alleen datgene wat de christelijke partijen vereenigt op den voorgrond kon geschoven — datgene wat verdeelt op den achtergrond gehouden worden.

Ook het optreden van Dr. Schaepman en het volgen van diens politieke gedragslijn heeft nimmer zijne goedkeuring weggedragen ¹⁾.

Eens zelfs is het tusschen hen tot eenen openlijken strijd gekomen. Aanleiding gaf een opstel in *De Katholiek* ²⁾, getiteld: *Naar aanleiding der grondwetsherziening*, waarmede Dr. Schaepman eene verdediging wenschte te geven zijner gevolgde staatkundige richting. Onder de verschillende daar ter sprake gebrachte stellingen was er een, waarmede Dr. Schaepman ontkende, dat „de constitutioneele monarchie in strijd zou zijn met de christelijke beginselen.” „De constitutioneele monarchie — zoo betoogde hij ³⁾ — is wel uit de Fransche Revolutie voortgekomen en hare taal en hare vormen verraden dikwijls genoeg dien oorsprong; maar de twee dingen, die haar wezen uitmaken, de monarchie en de volksvertegenwoordiging zijn in geen enkel opzicht verwerpe-

1) Een enkele maal slechts heeft pastoor Rijk een lief woordje voor Dr. Schaepman over gehad. 't Was naar aanleiding van diens opstel: De jongste geschriften over Kerk en Staat. *Onse Wachter*: 1876, blz. 177 env. Vgl. *De Katholiek*: 1876, dl. II, blz. 271.

2) *De Katholiek*: 1887, dl. II, blz. 176—195.

3) L. c., blz. 189—190.

lijk of veroordeelenswaardig, integendeel. Het verband in de eerste grondwetten tusschen beiden gelegd, de verhouding tusschen beiden geschapen mogen niet onberispelijk zijn, mogen tot verwarring en botsing aanleiding geven, het is tevens onloochenbaar, dat de constitutioneele monarchie niet verbiedt en niet verbieden kan, dat beiden naast elkander leven naar orde en recht."

Tegen deze niets kwaads bevattende stelling kwam pastoor Rijk in verzet en de vraag stellende: „Is de constitutioneele monarchie niet in strijd met de christelijke beginselen", wilde hij Dr. Schaepman van antwoord dienen ¹⁾.

Er heerschte echter bij pastoor Rijk eenig misverstand. In zijn antwoord beriep hij zich op de encycleek „immortale Dei" van 1 Nov. 1885 en op de 80ste stelling uit den Syllabus, maar hij gaf daardoor juist aan zijn tegenstander het recht om in een nieuw opstel ²⁾: *over de constitutioneele monarchie* te betoogen, dat in de beide genoemde akte-stukken nergens sprake was over den *regeeringsvorm*; dat het onderscheid tusschen den *constitutioneeelen* en tusschen den *moderneren* staat niet uit het oog mocht verloren worden. De constitutioneele staat is een *regeeringsvorm*, de moderne staat is eene *theorie*. Daartoe behooren de moderne begrippen en vrijheden, welke in den Syllabus veroordeeld worden; maar tot den constitutioneeelen regeeringsvorm als zoodanig behooren zij niet.

Pastoor Rijk heeft zijne vergissing ingezien, of ten minste verder gezwegen.

Blijkbaar zal de persoon van Dr. Schaepman oorzaak zijn geweest, dat deze betrekkelijk weinig beteekenende

1) *De Katholiek*: 1887, dl. II, blz. 251—256.

2) *De Katholiek*: 1887, dl. II, blz. 325—345.

gedachtenwisseling de opmerkzaamheid trok van het groote publiek. Bovendien waren er onder de leeken, die meenden, dat tusschen deze strijdende priesters meeningsverschil bestond omtrent beginselen van leer en geloof. Vandaar dat Pater Wulfingk het nuttig achtte in eene conferentie voor de leden der St. Alphonsus-Vereeniging dit twistgeding tot zijne juiste waarde terug te brengen ¹⁾.

Even weinig gelukkig was pastoor Rijk, toen hij, als herder te Monster, meende „geen onnuttig werk te verrichten”, met de wijsgeerige lessen van den hoogleeraar Broere uit te geven ²⁾, welke door hem, 40 jaren geleden, als jongmensch van 20 jaren, waren gevolgd geworden. Hoe goed ook bedoeld, ja zelfs prijzenswaardig als daad van piëteit jegens den grooten meester: deze opzet *moest* mislukken. Broere met zijn bespiegelenden geest, scherpzinnig vernuft en breede wetenschap ³⁾, kon na zoovele jaren als wijsgeer noch uit het geheugen noch met behulp van aantekeningen worden weergegeven. Vandaar dat deze uitgave veel bevat, hetgeen door Rijk zelf in diens voorrede „manca et imperfecta” wordt genoemd; en er meerdere wijsgeerige misvattingen in worden aangetroffen, welke eveneens, overeenkomstig het verlangen van den schrijver „aan den onervaren leerling, niet aan den leermeester moeten geweten worden”.

Aan deze uitgave is noch in *de Katholiek*, noch, naar ik weet, ergens anders een woord van bespreking gewijd geworden.

1) Amsterdam, 1887, L. Kervel en Co.

2) *Praelectiones philosophicae*, quas anno 1840—1841 in Seminario Hageveldensi habuit Rev. ac doct. vir C. Broere, hujus Seminarii philosophiae professor, Harlemi, ex typographia Hospitii S. Jacobi, 1889. Cornelis Broere stierf 28 Dec. 1860.

3) *Het Centrum*: 18 Oct. 1887.

Pastoor Rijk is al arbeidende gestorven. Zijn laatste opstel in *de Katholiek* verscheen in 1888; in 1889 kwamen de *praelectiones philosophicae* uit; in het begin van 1890 had de dood dat werkzame leven afgesneden.

De allerlaatste regelen, welke in *de Katholiek* aan zijne pen ontvloeiden, leggen, merkwaardig genoeg, luide getuigenis af van 's mans trouw en gehechtheid aan zijne H. Moeder, de Katholieke kerk; en bevatten in beknopten vorm eene herhaling der meermalen door hem in onderscheidene opstellen uitgesproken gedachten ¹⁾:

»Wij, Katholieken, zijn overtuigd, dat er voor de maatschappij geen behoud is, dan door en in Christus en de Kerk. Waarom zouden wij die overtuiging niet uitspreken en trachten de dwalenden daartoe terug te brengen? Hebben wij niet dezelfde vrijheid om de waarheid te verkondigen, die zij zich aanmatigen, om de dwaling ingang te doen vinden? Indien zij de heerschappij van Christus durven verwerpen, laten wij de heerschappij van den staatsgod verwerpen, en het niet als iets onverschilligs beschouwen, of wij dien staatsgod dienen of niet.

Alwat dient om de heerschappij van God en Christus in den Staat te vernietigen, moet voor den Katholiek een gruwel zijn; overtuigd als hij moet wezen, dat de eindelijke overwinning daar is, waar Christus is." —

* * *

Conradus Leonardus Rijk worde onder de priesters gerekend, die na 1853 aan het herstel van het Roomsche leven in kunst en wetenschap krachtig hebben medegewerkt.

't Was eene daad van beteekenis toen door hem te Ouderkerk aan den Amstel in 1865—1867, met Dr. Cuypers tot bouwheer, eene kerk werd gezet in vroeg-gothieken stijl. En zijne geschriften en vele opstellen zullen, als afspiegeling van de geestes-stroomingen zijner dagen, voor de jongeren onder ons, waarde en beteekenis behouden.

1) *De Katholiek*: 1888, dl. II, blz. 179.

Pastoor Rijk had een goeden kijk op den staat van het openbaar leven. Bijwijlen zelfs reikte zijn blik over de grenzen van zijnen tijd, vooral waar het liberalisme met zijne moderne stellingen ter sprake kwam.

Zoo schreef hij in 1872, hetgeen thans in 1911 als even juist en teekenend herhaald kan worden¹⁾: „Van de moderne liberalen is het eene stelling, dat de geestelijke zich niet met de politiek moet bemoeien. De politiek is geen zaak van den geestelijke; de bemoeiing met de aardsche dingen is niet te vereenigen met zijne hooge bestemming: hij die de sleutels des hemels ontving, zou zich bezoedelen met de ingewikkelde en onheilige belangen van deze booze aarde.”

De vorm zijner opstellen was eenvoudig, helder, streng-logisch, gemeenlijk van dogmatisch-polemischen aard, doch zonder noemenswaardige letterkundige beteekenis.

Rijk was een devoot en zeer ascetisch aangelegd priester, die in alles de grootste stiptheid betrachtte, doch in plaats van deze eigenschap op zijne omgeving als navolgenswaardig voorbeeld te laten inwerken, wilde hij haar met kracht opdringen. Vandaar dat zijn omgang met anderen niet aangenaam, zelfs moeilijk was.

Rijk was een priester met een sterken wil: te Ouderkerk bouwde hij, ondanks vele moeilijkheden en bezwaren eene kerk en pastorie; te Amsterdam trok hij weer even onvermoeid, dag-in dag-uit, met „zijn boekje” de parochie door tot het houden van huisbezoek.

Een altijd-bezige man: tehuis met belangstelling couranten en tijdschriften lezende en zijne avonduren gewoonlijk aan studie wijdende²⁾.

Als redenaar zoo in gewone Zondagspreken als op

1) *De Katholiek*: 1872, dl. I, blz. 163.

2) Hij was een trouw lezer van: *Le Messager du coeur de Jésus*, waaruit door hem meerdere opstellen vertaald of omgewerkt werden.

missies was hij, door gemis aan „pectus” dat wel-sprekend maakt, zonder bijzondere verdiensten.

Zijn geluid was zangerig en eentonig ¹⁾.

Er bestaan van pastoor Rijk uit bijna alle tijdperken van zijn priesterlijk leven meer of minder waardevolle afbeeldsels.

Te Hageveld werd hij — naar de overlevering gaat — geschilderd door Cornelis Broere; waarmerk en jaarcijfer ontbreken. 't Is een kniestuk, (hg. 1 M. 25 cM. br. 0.95 cM.) Rijk voorstellende als leeraar, met een boekrol in de linkerhand en met de rechterhand den breed-golvenden „alma viva” een weinig naar voren brengende. De kop is naar rechts, de oogen zijn naar links gekeerd. De bekende breede kin en dito breede mond werden merkbaar getemperd: niet zijn arendsneus. Naar schatting was Rijk toen dertig jaren oud.

Te Ouderkerk bestaan van Deken Rijk:

1°. een photo, den Deken gevende ten-voeten-uit, gezeten in een leunstoel.

2°. een kopstuk, (hg. 6 cM. br. 5 cM.) geëts door P. J. Arends bij gelegenheid van des Dekens zilveren priesterfeest.

3°. eene teekening in zwart krijt (hg. 36 cM. br. 29 cM.) van H. F. Coenen, den pastoor voorstellende als bouwheer der nieuwe kerk en pastorie.

Te Amsterdam in de duifjeskerk een portret (hoog 1 M. 7 cM. br. 77 cM.) anno 1903, van M. C. Schenk, den pastoor gevende, gezeten in een armstoel.

Te Monster een peinture Bogaerts (hg. 38 cM. br. 28 cM.). Naar schatting is daar pastoor Rijk, gelijk ook te Amsterdam, omstreeks 60 jaar oud. Op beide schilderstukken is zijn geheel grijs geworden hoofdhaar zonder

1) Vele dezer gegevens zijn persoonlijke mededeelingen van Mgr. Graaf en pastoor Vernieuwe.

scheiding met gewilde slordigheid naar rechts gestreken; staat zijn oog als altijd en overal scherp en levendig, en de samengeknepen lippen getuigen van vastberadenheid en wilskracht, welke hem geheel zijn leven gekenmerkt hebben.

* * *

Den 6^{en} Februari 1858 werd tot opvolger van pastoor Rijk te Nederhorst den Berg benoemd Paulus Ridders, die den 11^{en} September 1816 te Amsterdam geboren en den 25^{en} Augustus 1850 priester was gewijd. Hij werd 12 April 1852 kapelaan benoemd te 's Heerenhoek; den 8^{en} Februari 1854 te Gouda (O. L. Vr.); den 29^{en} September 1854 te Leiden in de Lodewijkskerk, en was sinds 14 November 1857 deservitor te Hoogmade, een dorpje bezijden Leiden.

Onder het betrekkelijk kortstondig pastoraat van pastoor Ridders heeft voor de parochie Nederhorst den Berg menige belangrijke gebeurtenis op kerkelijk gebied plaats gehad.

Allereerst nam hij met liefde de begonnen werkzaamheden van zijn voorganger over, en bracht het ontbrekende bij der benoodigde gelden voor den aankoop van kruisweg-staties in kleurendruk.

Den 25^{en} Augustus 1858 werd de kruisweg op zeer plechtige wijze door pastoor Ridders opgericht. Terstond voerde hij de maandelijksche openbare oefening van den Kruisweg in, waarna — tot dusverre niet gebruikelijk — de relikwie vereerd werd van het H. Kruis des Heeren. Later in 1860 is „om best willen” — schrijft pastoor Ridders — de openbare kruisweg-oefening bepaald tot den Donderdagavond in den vaste-tijd. In hetzelfde jaar werd het veertig-uren-gebed ingesteld, waarvoor bij bisschoppelijk schrijven als biddagen werden aangegeven Pinkster-Zaterdag, Zondag en Maandag.

Jan Spruyt vereerde in 1860 de kerk met een doopvont van witten mergelsteen, waarin zijn zoon Joannes Dionysius — geboren den 9^{en} October — het eerste gedoopt werd.

Den 16^{en} Juni 1859 werd bij bisschoppelijke brieven Nederhorst den Berg als statie opgeheven en tot parochie verklaard, staande onder de schutse van Onze Lieve Vrouw Hemelvaart. Tegelijkertijd werden door Mgr. van Vree de grenzen der parochie nader omschreven en vastgesteld als volgt:

De parochie bevat de geheele burgerlijke gemeente Nederhorst den Berg en Nichtevecht, benevens een gedeelte der burgerlijke gemeente Vreeland. Noordelijk grenst zij aan de parochie Weesp, noordelijk en oostelijk aan die van Vinkeveen, zuidoostelijk aan die van Kortenhoef, zuidelijk aan die van Loenersloot en westelijk aan die van Abcoude.

De grenzen, waardoor zij gescheiden wordt van de omliggende parochiën Ankeveen, Kortenhoef, Loenersloot en Abcoude, welke tot het aartsbisdom van Utrecht behooren, blijven tot nadere beslissing ¹⁾, dezelfde, als zij waren tijdens het besluit van de H. Congregatie tot voortplanting des geloofs den 18^{en} December 1853 door Z. H. den Paus goedgekeurd, waarbij de grenzen der bisdommen nader zijn vastgesteld.

Van de parochie Weesp wordt zij, totdat daaromtrent anders door ons mogt bepaald worden, gescheiden door eene lijn, welke van den Veldersweg of -zaan, op het punt, waar zich de provinciale grens tusschen Noord-Holland en Utrecht bevindt, met die grens eerst oost- en dan zuidwaarts in de Vecht loopt, en deze met diezelfde grens doorgaat tot aan de Stichtsche Kade, welke zij met de burgerlijke grens van Nederhorst den Berg volgt, tot waar zij de parochie Ankeveen ontmoet.

Deze grensregeling heeft in den jongsten tijd, toen de Horstermeer werd drooggelegd ²⁾ tot herhaalden strijd

1) Die nadere beslissing is genomen door Z. H. den Paus den 25^{en} Januari 1899 en door Mgr. Bottemanne ten uitvoer gebracht bij besluit van 12 Nov. 1901.

2) De Horster- ofte Overmeerse meer was reeds in het begin der 17^e eeuw drooggelegd, maar ten gevolge van het kwelwater weer ondergelopen. In 1883 werd zij opnieuw drooggemaakt.

tusschen den pastoor van Nederhorst den Berg met dien der omliggende parochiën aanleiding gegeven. Men meende dat de grensregeling niet had uitgemaakt tot welke parochie de katholieken van de drooggelegde meer moesten gerekend worden.

Op dit twistgeding behoeft thans niet verder te worden ingegaan, maar uit geschiedkundig oogpunt zij het geoorloofd de twee volgende punten in herinnering te brengen:

1°. dat in 1810 aan „de Roomsch-gezinden *te Nederhorst den Berg en te Nichtevecht*” door Koning Lodewijk werd toegestaan zich van Ankeveen af te scheiden en een eigen kerk te bouwen;

2°. dat de grensregeling van 1859 onder de *parochie Nederhorst den Berg* rekende „de geheele burgerlijke gemeenten Nederhorst den Berg en Nichtevecht.” Alzoo overeenkomstig het vastgestelde in 1810.

Tot de burgerlijke gemeente Nederhorst den Berg behoorde reeds vóór 1810 de Horstermeer, zoodat er kwalijk twijfel kon bestaan onder wiens geestelijke zorgen de katholieken van den drooggelegden polder moesten gesteld worden.

Een gelijksoortig geval deed zich voor in 1897 met den Hoekerpolder, waarvan men beweerde, dat hij volgens de grensregeling van Mgr. Zwijsen tot Loenersloot behoorde.

Ook bij dit geval werd blijkbaar uit het oog verloren, dat de beslissende vraag slechts deze is: wat behoorde of wat werd er gerekend te behooren tot het grondgebied der parochie toen de bisdommen werden opgericht. Die toestand moest bestendig blijven.

Nog worde met een enkel woord vermeld dat in hetzelfde jaar 1859 den 20^{en} Juni het algemeene reglement voor de kerkbesturen binnen het bisdom van Haarlem te

Nederhorst den Berg werd ingevoerd en tot kerkmeesters benoemd werden de heeren: Jan van Dijk, Antoon Vernooy en Hendrik Laagland.

Den 19^{en} Augustus 1863 deed de Eerw. Heer Jan Bernsen onder algemeene belangstelling der parochianen zijne eerste plechtige H. Mis.

Pastoor Ridders werd den 31^{en} December 1863 van zijne herderlijke bediening ontslagen en stierf te Achel den 29^{en} Maart 1897.

* * *

Reeds den 2^{en} Januari des jaars 1864 deed Jacobus Mauritius van de Ven als opvolger van Paulus Ridders zijne intrede in de parochie. Hij was te Boxtel den 24^{en} Juli 1825 geboren en den 15^{en} Augustus 1853 tot priester gewijd. Den 26^{en} Augustus werd hij kapelaan benoemd te Haarlem (St. Dominicus); den 20^{en} September 1856 overgeplaatst naar Amsterdam, Onze lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen, bijgenaamd „de Posthoorn”, waar den 31^{en} December 1863 de benoeming volgde van pastoor te Nederhorst den Berg.

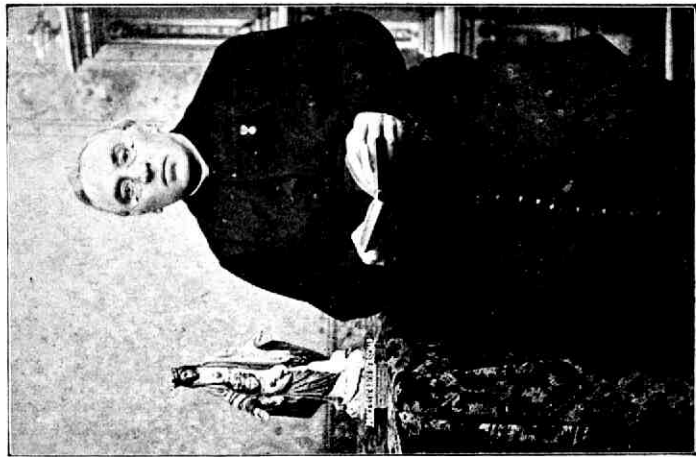
Als blijk van vooruitgang in het kerkelijke leven der parochie is het belangrijk hier te verhalen, wat door pastoor Van de Ven over het houden van lof en het te biecht gaan der geloovigen werd aangeteekend.

„Bij mijn komst bestond hier het gebruik dat des Zaterdagsavonds ten 7 ure door den pastoor het rozenhoedje werd gebeden voor het beeld der H. Maagd. Doch ziende dat door slechts enkele godvruchtige personen aan deze devotie werd deelgenomen, ben ik op dat uur, met toestemming der kerkelijke overheid, lof gaan houden ter eere van Maria, met expositie ¹⁾.

1) Gelijk overigens pastoor Rijk dat vroeger al had ingesteld. Zie boven blz. 32.

PASTOOR J. M. VAN DE VEN.

PASTOOR P. B. VISMANS.

PASTOOR P. J. GEENEN.

„Deze verandering werd door mijne brave parochianen met blijdschap begroet en trouw plegen velen van hen het lof bij te wonen.”

Over de gelegenheid tot biechten schrijft pastoor Van de Ven :

„De beperkte uren van biechthooren des Zaterdag in den namiddag, heb ik uitgebreid tot den geheelen Zaterdag, tot de vigilie-dagen der voornaamste feest- en heiligen-dagen; en om hen die ver weg wonen te gerieven, ben ik biecht gaan hooren des Zondags en ook dagelijks vóór de Mis.”

Met dankbaarheid worden hier de namen gemeld van Helena van Dijk, Catharina Horsting, van „den braven, jong-gestorven” Piet Ostheimer, Michaël Ostheimer en van de weduwe H. Ostheimer, die goud, zilver en juweelen offerden aan het H. Sacrament, aan het beeld van het goddelijk Kind en van den H. Joseph.

Aan pastoor Vismans werd den 21^{en} Juni 1884 door de kerkelijke overheid machtiging verleend deze kostbaarheden te gebruiken ter versiering van de gouden ciborie ¹⁾ „mits de naaste bloedverwanten der schenkers nog in leven of in de parochie woonachtig zijnde, tot dit doel eveneens hunne toestemming verleenem.”

Den 2^{en} Juli 1864 werd door pastoor Van de Ven met groote bezorgdheid in de vergadering van het kerkbestuur gesproken over den staat van het kerkgebouw. Het altaar en het tabernakel waren wel hersteld; de preekstoel was „geschilderd in wit porcelein kleur met verguld afgezet” ²⁾, maar de kerk zelf was veel te klein.

1) Zie blz. 72.

2) In eene latere vergadering van het kerkbestuur, gehouden den 25en October 1901 wordt van dienzelfden preekstoel gezegd: „het tegenwoordige prul, een oude gele ton, ontsiert de geheele kerk.” Toch duurde het tot 15 Augustus 1906, bij gelegenheid van het

Het duurde evenwel tot October 1865 eer tot de vergrooting der kerk besloten werd: zij zou in de lengte en niet, zooals enkelen gewild hadden, in de breedte worden uitgelegd. Eene geheel nieuwe kerk was volgens het kerkbestuur wel het beste en het meest afdoende geweest, maar men durfde er niet toe overgaan, aangezien de boerenstand door de heerschende veepest aanmerkelijke schade geleden had, en van de milddadigheid der burgers niet veel kon verwacht worden.

Den 21^{en} Maart 1866 gaf Mgr. Wilmer toestemming „om de bestaande kerk aan den kant van het altaar nagenoeg negen ellen te verlengen, waarvan de onkosten geraamd zijn op eene som van 3000 gulden.”

Bij deze machtiging voegde de deken van het district, pastoor Rijp het volgende, van practischen blik getuigende briefje:

Amice Pastor!

Ik feliciteer U met deze toestemming om uw kerk te mogen vergrooten, en hoop dat gij alle zorgen en moeilijkheden met geduld moogt dragen. Weet wel: breken valt altijd tegen en kost veel geld. Dat heb ik zelf maar al te goed ondervonden met mijne oude pastorie hier.

Gegroet,

C. L. R., Dec.

Ja, „dat breken” is ook hier tegengevallen en heeft veel geld gekost. Want toen door den „bekwamen aan-nemer” Th. G. Vrakking uit Bussum het nieuwe gedeelte was aangebouwd ¹⁾, vroeg het oude weer kostbare herstellingen; daarenboven waren de buitenmuren van

zilveren priesterfeest van pastoor P. J. Geenen, eer aan de kerk een nieuwe preekstoel gegeven werd. Hij was gemaakt in de werkplaats van te Poel en Stoltefuss en kostte 1600 gulden.

1) Bij de gunning van den bouw aan Vrakking bedankte Adolf van Dijk als kerkmeester, omdat hij meende, dat zijn zoon Willem, een timmermansknecht, op beleedigende wijze was voorbijgegaan.

het nieuwe gebouw zoo vochtig, dat ze met potland-cement moesten bestreken worden.

Meende men in 1866, toen er 80 nieuwe zitplaatsen waren bijgekomen, dat de kerk groot genoeg was: in 1871 werden er weer nieuwe banken tusschen geschoven en moest er zelfs plaats worden gezocht onder het zangkoor.

Gerrit Bak gaf aan de kerk, toen zij vergroot was, een communiebank ten geschenke, aangekocht uit de kerk te Overschie voor 275 gulden. Aan de onkosten der vergrooiting had hij niets willen bijdragen.

Pastoor Van de Ven was ijverig bezig met het inzamen van giften voor een nieuw orgel, toen den 22^{en} Mei 1871 zijne benoeming kwam van pastoor te Bodegraven.

Het orgel is den 23^{en} Augustus 1871 geplaatst geworden.

* * *

Over de pastoreele werkzaamheden van pastoor Van de Ven te Bodegraven had kapelaan H. I. van der Poel de vriendelijke goedheid mij het volgende te berichten.

Onder pastoor Van de Ven's herderlijk bestuur open-den den 15^{en} October 1875 vier zusters Franciscanessen van Salzkotten een naai- en bewaarschool, en beloofden na twee jaren lager onderwijs te geven aan de kinderen der parochie.

De oude pastorie, die schuins tegenover de nieuw-gebouwde kerk lag, werd in 1876 aan de zusters ver-kocht en eene nieuwe pastorie naast de kerk gebouwd.

Naast de toenmalige pastorie werd in 1883 eene nieuwe parochiale school gesticht.

Bij gelegenheid van pastoor Van de Ven's koperen pastoorschap te Bodegraven gaven de parochianen aan de kerk eene doopkapel. Een koperen doopvont en een koperen hek voor de doopkapel volgden enkele jaren daarna.

Den 9^{en} Februari 1889 werd pastoor Van de Ven tot deken benoemd van het district Alfen. Ook was hij eere-kanunnik van Loreto.

Pastoor Van de Ven stierf den 20^{en} Januari 1891 en werd in het priestergraf op het kerkhof te Bodegraven bijgezet.

* * *

Van alle pastoors die tot dusverre het herderlijk bestuur voerden over de parochie Nederhorst den Berg is Paulus Bernardus Vismans, de opvolger van pastoor Van de Ven, buiten twijfel de voornaamste en de grootste. Door hem is Nederhorst den Berg, wat haar school en kerk betreft, inderdaad geworden, wat zij thans is. Aan haar heeft hij naar eigen getuigenis „zijne gezondheid en zijn geld ten offer gebracht”. Maar daardoor is hij ook voor die parochie „een onvergetelijke pastoor” geworden, en zorgde het tegenwoordige geslacht, dat zijne gedachtenis door het op zijn grat gestichte monument ook bij het nageslacht voort zou leven ¹⁾.

Paulus Bernardus Vismans werd den 10^{en} April 1834 te Rotterdam geboren en den 24^{en} December 1859 in het Seminarie Warmond door Mgr. F. J. van Vree tot priester gewijd.

Met zijn patroon, den Apostel Paulus, mocht hij van zijne eerste priesterjaren getuigen „geweest te zijn in veel reizen”. Den 30^{en} December 1859 werd hij assistent te Overschie; den 14^{en} Mei 1860 te Wognum; den

1) Den 4^{en} Februari 1902 besloot het kerkbestuur „een monument te plaatsen op het graf van den onvergetelijken pastoor Vismans.”

Den 30^{en} Aug. 1902 waren de gelden: 325 gulden bijeen.

Het monument bestaat uit een hardsteenen zerk, waarop met gothische letters de naam van Pastoor Vismans, de dag zijner geboorte en overlijden, zijne pauselijke onderscheiding en zijne zorgen voor den bouw der kerk vermeld staan.

29^{en} Juni 1860 kapelaan te Noordwijk en den 25^{en} Aug. 1860 kapelaan te Leidschendam.

Tijdens het uitbreken der cholera te Leidschendam, gelijk later te Veere bij eene muerterij onder de polderwerkers, gaf hij blijk van die warme liefde tot den evennaaste, waardoor niet gearzeld wordt zijn eigen leven in gevaar te stellen.

Voor zijn heldhaftig optreden te Veere — waar hij van 1866—1871 vicaris was — werd hij door de regeering tot Ridder benoemd in de orde van de Eiken Kroon; Paus Leo XIII schonk hem in 1888 om zijne bemoeiingen bij gelegenheid van 's pausen gouden priesterfeest het kruis „pro ecclesia et pontifice”.

Den 29^{en} Mei 1871 werd Vicaris Vismans benoemd tot pastoor te Nederhorst den Berg, waar hij zich onder verschillend opzicht, maar vooral als stichter der bijzondere school en als bouwheer der nieuwe kerk op ongewone wijze zou verdienstelijk maken.

Maar die arbeid is onder vele moeilijkheden en menigen tegenslag volbracht geworden.

Aanleiding tot het oprichten eener bijzondere school gaf eene gereformeerde onderwijzeres, die aan de katholieke kinderen verbood het kruisteecken te maken en het wees-gegroet te bidden; op oneerbiedige wijze hen sprak over de H. Maagd, en hunne kleine hoofden met allerlei bijbelteksten poogde te vullen.

Den 9^{en} Februari 1877 vroeg het kerkbestuur aan den Vicaris-kapitulaar, P. M. Snickers, machtiging om

1°. eene zusterschool te stichten, bestuurd door zusters Franciscanessen uit Paderborn 1);

1) Deze zusters hadden haar moederhuis te Salzkotten in het bisdom Paderborn en heetten dochters der H. Harten van Jesus en Maria. Door den Culturkampf waren zij uit Duitschland verdreven en hadden, blijkens eene opgave in *De Bijdragen* (dl. XXII, blz. 440) hier te

2°. daarvoor het huisje in te richten dat de kerk in 1816 van Alida Salm als legaat gekregen had ¹⁾;

3°. om achter het genoemde huisje een schoollokaal te bouwen en eene kleine verandering aan het huisje aan te brengen, waarvan de onkosten op 1500 gulden begroot waren, welke uit vrijwillige bijdragen der parochianen zouden bestreden worden.

De machtiging werd den 23^{en} Februari 1877 verleend.

De eerw. Zusters zouden blijkens het met het kerkbestuur gesloten contract vijf of zes in aantal zijn; zij zouden eerst eene naai- en bewaarschool openen, doch één jaar daarna ook eene klas hebben voor lager onderwijs; een, of zoo noodig, meerdere der zusters zouden zorgen tijdig eene acte van onderwijzeres verkregen te hebben.

De bouw van het schoollokaal en de verbouwing van het huisje werd opgedragen aan den architect Y. Byvoetsz Gz. te Amsterdam, die wel „een aardig gebouwtje teekende in gothischen trant”, maar de geraamde begrooting met 700 gulden overschreed.

Gelukkig echter dat dagelijks „grootere en kleinere giften voor den schoolbouw binnenkwamen”, zoodat de kerkelijke overheid geen bezwaar maakte om de verhoogde begrooting goed te keuren.

In de maand van Juli werd met den bouw begonnen, en blijkens de gevoerde correspondentie tusschen den pastoor en de eerw. Zusters te Salzkotten had alles een zoodanig gunstig verloop, dat de eerw. Overste aanvankelijk voornemens was de zusters in November of December 1877 te zenden.

lande huizen gesticht te: Bodegraven (blz. 57), Breda, Gouda, Haarlem, Spierdijk, Vlissingen, Warmond, Wervershoef, Westwoud, Wognum en Zierikzee.

1) Zie blz. 13—14.

„Die Schule muss schön sein”, heet het in een brief van 12 December 1877, waarin tevens door de eerw. Overste werd medegedeeld, dat zij in Januari persoonlijk de nieuwe stichting zou komen bezichtigen. Dit geschiedde inderdaad den 10^{en} Januari, en blijkens een schrijven van 22 Februari „hat Sie sich sehr gefreut über die schöne Einrichtung”. De generale Overste zou „diesen Sommer persönlich das nette Boeljen [sic] in Augenschein nehmen”. „Mitte April kann Sie Ihnen Schwestern senden. Der Tag wird gewiss gegenseitig noch näher bestimmt werden”

Op den 15^{en} April was „die Einrichtung des Hauses fertig”; den 30^{en} April kwamen de eerw. Zusters binnen de parochie en werden des avonds in een plechtig lof door pastoor Vismans welkom geheeten. Het zustershuis was reeds ingewijd op Paasch-Zaterdag; de wijding der school geschiedde den 23^{en} Mei; den 27^{en} Mei 1878 werd met het onderwijs der parochie-kinderen voor goed een begin gemaakt.

Uit een brief van 10 Jan. 1879, waarin door pastoor Vismans aan eene liefdadige instelling kerkgewaden werden gevraagd, blijkt als nadere bijzonderheid dat „de zusters een kleine kapel hadden.” „In het kapelletje — zoo vertelt de pastoor — is een net gothisch altaar, dat ik voor het grootste gedeelte van mijne vrienden en van mijne familie gekregen heb. Meer is er niet: om de eenvoudige reden, dat ik niet meer doen kan. Ik moet dus al bedelend in mijne behoefte voorzien. De eerw. Zusters zullen, wanneer zij met vijven in getal zijn, het H. Sacrament voortdurend in de kapel hebben, en zal er om de 8 of 14 dagen de H. Mis gelezen worden. Het gesticht ligt wel niet ver van de parochiekerk, maar toch te ver om er telkens alle kerkgewaden naar toe te dragen”.

Met de school zelf ging het naar wensch. Meermalen sprak de voorzitter in de vergadering van het kerkbestuur over den bloei, waarin zich de nieuwe stichting mocht verheugen.

Intusschen was de bewaarschool ook leerschool geworden zonder dat een der zusters eene acte van genoegzame bevoegdheid voor de Nederlandsche wet verworven had. Voorshands werd die toestand geduld. De jongens gingen op tijd naar de groote of openbare school, maar de meisjes bleven, en leerden bij de zusters lezen, schrijven en rekenen. Doch in Februari 1889 werd het kerkbestuur door den schoolopziener aangezegd, dat de school binnen een half jaar aan de door de wet gestelde eischen moest voldoen.

Voor het kerkbestuur een zeer moeilijk geval. Het kon aandringen bij de eerw. Zusters op naleving van het contract, waarin beloofd was, dat één jaar reeds na de oprichting der bewaar- en naaischool een of meerdere der zusters bevoegdheid zouden bezitten voor de Nederlandsche wet tot het geven van lager onderwijs: maar wat baatte het? Uit Salzkotten werd gemeld, dat er geen geëxamineerde zusters meer waren, ja zelfs werd er het verbijsterende nieuws aan toegevoegd, dat de eerw. Moeder Overste, die destijds het contract aanging met het kerkbestuur „niet eens geweten had dat er in Nederland een hulp- of hoofdexamen noodig was, alvorens eene lagere school kon geopend worden”.

Er bleef dus niets anders over dan het eens gesloten contract te verbreken, de eerw. Zusters Franciscanessen tegen Augustus te laten vertrekken en naar bevoegde hulp eener andere Congregatie uit te zien.

Die Congregatie werd spoedig gevonden in de eerw. Zusters Ursulinen van Grubbenvorst, die beloofden tegen Paschen 1890 eene school te openen voor lager onder-

wijs „mits het kerkbestuur aan het Zustershuis, maar vooral aan de kapel eenige verbeteringen aan liet brengen”. Inmiddels echter was er te Nederhorst den Berg eene nieuwe kerk en pastorie gebouwd, zoodat het kerkbestuur, om te beter nog aan het verlangen der Zusters te voldoen, aan de kerkelijke overheid den 18^{en} Januari 1890 machtiging vroeg en verkreeg „om de oude kerk en pastorie tot school en zusterswoning te mogen inrichten.”

Toch is het verblijf der Zusters Ursulinen in de parochie, hoe mooi zich alles in den beginne liet aanzien, slechts van korten duur geweest.

In Januari 1892 ontving het kerkbestuur uit Grubbenvorst het bericht, „dat de Zusters besloten hadden de overeenkomst met het kerkbestuur te Nederhorst den Berg aangegaan, te verbreken en op het einde van het schooljaar tegen October te vertrekken”. Als reden van dit besluit werd aangegeven, dat de Moeder te Nederhorst den Berg, Moeder Boniface, allerlei bezwaren tegen de inrichting van het zustershuis had doen hooren, welke in het oog van de algemeene Overste, Moeder Aloysia, te Grubbenvorst te meer wogen „naar mate de deken te Horst sterker op antwoord aandrong, of de zusters bereid waren het bestuur der te openen scholen te aanvaarden.” En waarlijk, de zusters verlieten de parochie en gingen naar Horst.

Reeds daags na Maria's Onbevleete Ontvangenis, den 9^{en} December 1892 was de school gesteld onder de leiding der eerwaarde Zusters van het goddelijk Kind te Amsterdam, aan wie echter zoovele en zoo verscheidene plannen voor den geest zweefden, dat het kerkbestuur slechts een voorloopig contract met haar kon aangaan. Er werd gesproken over den bouw van een nieuw gesticht, waarin verlaten meisjes en ouden

van dagen zouden geherbergd worden; over nieuwe bewaar-, leer- en naaischolen, en bijgeval deze gebouwen op het terrein naast de kerk verrezen, zou er ook eene waschinrichting aan verbonden worden.

Intusschen werd pastoor Vismans ziek en stierf. De Overste te Amsterdam, Moeder Canisia, trad nu in overleg met den nieuwen pastoor der parochie omtrent de hangende bouwplannen. Het kerkbestuur besloot met de Congregatie gezamenlijk op te treden. Den 24^{en} Februari 1900 werd eene leening van 7000 gulden aangegaan voor den bouw van nieuwe scholen.

In October 1902 werd het besluit genomen „een nieuw gesticht, kapel en wasch-inrichting te bouwen op het terrein der oude kerk en pastorie, waarvan Th. Honders te Nichtevecht architect zou wezen”. Doch bij de inschrijving, den 23^{en} Februari 1903, ging de laagste inschrijver de beschikbare som zoover te boven, dat het kerkbestuur besloot aan den architect eene nieuwe teekening op meer bescheiden schaal te vragen. Inmiddels raadde de kerkelijke overheid het kerkbestuur aan, den grond en het perceel, oudtijds geweest zijnde de kerk en pastorie c. a., tegen taxatie aan de zusters van de hand te doen, ten einde van verdere bouwzorgen ontslagen te zijn.

En zoo is ook geschied.

En hiermede begint de eens door pastoor Vismans op zoo bescheiden voet in het huisje van Alida Salm opgezette bijzondere school, onder allerlei wisselingen en moeilijkheden in het leven gehouden, hare eigene, inderdaad veelbelovende geschiedenis.

Moge deze toekomst heilzaam wezen voor de Katholicken der parochie Nederhorst den Berg!

Hier is het de plaats om de schijnbaar onbeduidende maar voor de parochie Nederhorst den Berg veel be- teekenende oprichting te vermelden der broederschap's processie ter eere van O. L. Vrouw van het H. Hart van Jesus.

Den 16^{en} April 1880 deelde pastoor Vismans aan zijn kerkbestuur mede, dat Mgr. Snickers aan het reglement zijne hooge goedkeuring gegeven en daarbij den wensch had uitgesproken voor den toenemenden bloei der broederschap ¹⁾.

Die bisschoppelijke wensch is waarlijk voor de broederschap een bisschoppelijke zegen geweest. Van den beginne af nam de broederschap zoozeer in bloei toe, dat zij aan pastoor Vismans geldelijken steun kon verleenen en hem in staat stellen te Nederhorst den Berg eene parochie-kerk van die afmeting en omvang te stichten, welke anders, in gewone omstandigheden, de geldelijke draagkracht der parochianen verre zou zijn te boven gegaan.

En ziedaar de tweede belangrijke daad van pastoor Vismans: de bouw eener nieuwe kerk.

Tot leiddraad van ons verhaal omtrent dezen bouw worden de verslagen of notulen gevolgd der gehouden kerkvergaderingen.

In de notulen dier vergaderingen is voor het eerst van eene nieuwe kerk sprake den 31^{en} Juli 1884. De voorzitter vraagt, „hoe de heeren het zouden vinden, indien voor den bouw eener nieuwe kerk in de parochie werd rondgegaan”. Na praten en weer praten werd vastgesteld er het volgende jaar mede te beginnen.

In April 1885 werd er in de kerkvergadering ge-

1) De officieele dag van de bisschoppelijke goedkeuring is de 14e April.

handeld over den aankoop van grond voor de nieuwe kerk.

De voorzitter zou in onderhandeling treden met den Heer J. van Blarcum te Ankeveen en van hem vernemen, of het water met de vier akkers achter het land der Wed. Bak te koop was; en bijgeval daarop gunstig bescheid kwam, zou hij tevens in onderhandeling gaan met de Weduwe Bak over den aankoop van het voorland.

In de vergadering van 12 Juli 1885 gaf de voorzitter verslag zijner gevoerde besprekingen. Van den Heer van Blarcum prees hij de goede gezindheid en welwillende houding, niet alzo de handelwijze der Wed. Bak.

Van het voorland toch, dat eene oppervlakte besloeg van 9000 ellen, waren 200 ellen, gelegen aan de zijde van het dorp, niet te koop; en was het stuk grond in de gewone omstandigheden 5000 gulden waard, nu de kerk het noodig had, moest er 7000 gulden voor betaald worden.

„Voorwaar eene heusche behandeling der familie Bak, die het land zoo goed als voor niets gekregen heeft”: liet de voorzitter een weinig bitter op zijne mededeelingen volgen.

Het kerkbestuur besloot, behoudens bisschoppelijke goedkeuring, voor de 7000 ellen grond, met inbegrip van den dijk en de daarop staande knotwilligen — welke volgens de Weduwe Bak nog afzonderlijk moesten gekocht worden — de som te bieden van 3500 gulden.

In de vergadering van 17 Juli 1885 las de voorzitter een brief voor, geschreven door Gijs Bak, en handelende over den verkoop van het voorland.

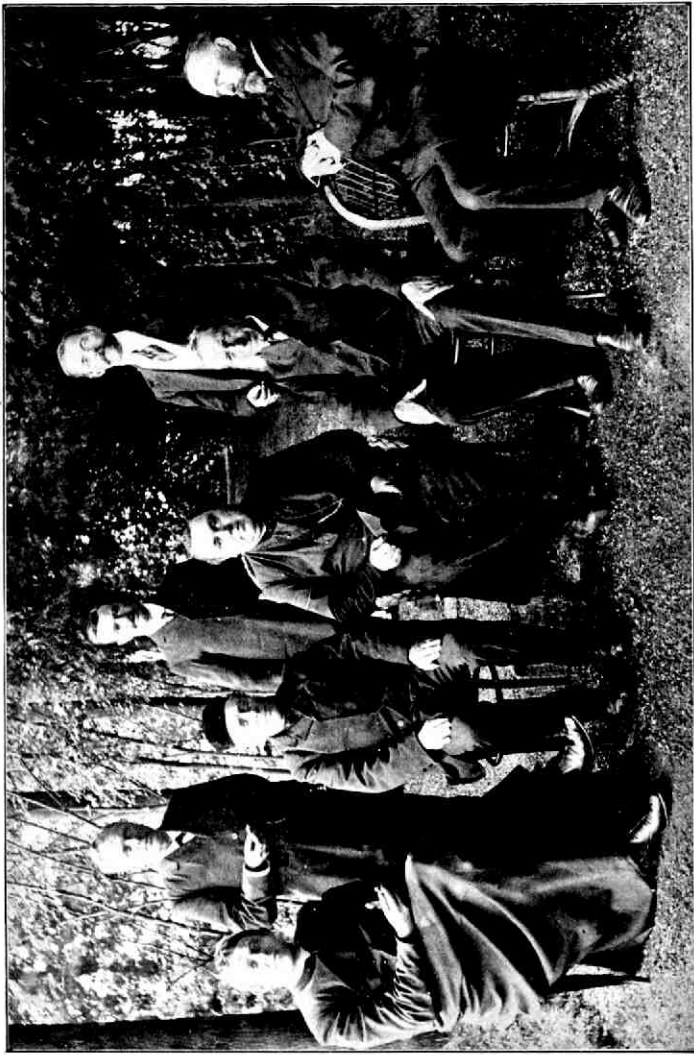
Over dien brief werd verder geen woord gesproken; maar er werd eenvoudig besloten naar ander land uit te zien: „met de familie Bak viel niet te onderhandelen”.

18 Juni 1886 deelde de voorzitter zijne ervaringen

W. de Wit
O. DE WIT,
PENNINGMEESTER

G. V. D. POEL

P. de Ven
P. V. D. VEN,
SECRETARIS

W. C. DESSING
KAPELAAN

C. VOORN
VICE-PRESIDENT

G. W. V. D. BURG, PASTOOR
PRESIDENT.

J. C. V. BLARCUM
SECRETARIS

P. DE VINK

BESTUUR PROESSIE-BROEDERSCHAP.

mede met den Heer van Blarcum te Ankeveen: „daar ik het vorige terrein niet kon bekomen voor eene voor onze parochie niet te hooge som, hield ik niet op naar een ander even gunstig terrein uit te zien. Dat was voor mij een dure plicht; als priester heb ik te zorgen voor eene waardige woonplaats van het H. Sacrament, en meermalen beloofde ik Mgr. Snickers in den treurigen staat onzer kerk verandering te brengen.

„Ik ben er altijd op uit geweest een terrein te koopen groot genoeg voor kerk, pastorie, kerkhof en zoo noodig in de toekomst, voor scholen, anders is men bij gebrek aan grond, voortdurend dan van dezen dan van genen afhankelijk. En nu laat ik u raden wat de Heer van Blarcum voor den verkoop der aangeboden 40.000 vierkante meters grond gevraagd heeft.

„Sommigen der kerkmeesters noemden 7000 gulden; anderen schatten den koop op 8000 gulden; ik zelf had 6000 gulden gedacht, omdat jaren geleden Van den Akker zaliger mij gezegd had: „pastoor als ge dat terrein voor 6000 gulden kunt krijgen, moet ge het nemen.”

„En toen nu de eisch van den Heer van Blarcum slechts 4000 gulden was, schoot mijn gemoed vol, en dankte ik hem hartelijk. „Ja Pastoor, zeide hij, de familie geeft u het mooiste stuk grond, maar 't is ter eere Gods.”

Na dit echt-priesterlijk en welsprekend verhaal stelde het kerkbestuur eenparig vast den Bisschop te schrijven en te vragen van dit zoo gunstig aanbod te mogen gebruik maken.

Des anderen daags reeds, den 19^{en} Juni, werd de brief verzonden.

De bisschop echter vooraleer zijne toestemming tot den aankoop te verleen, vaardigde den Deken van het district, J. J. Graaf, af, om ter plaatse zelf, naar de

geschiktheid van het aangeboden terrein voor de nieuwe kerk een onderzoek in te stellen.

De Deken voldeed aan die opdracht op den 2^{en} Juli; bracht aan den Bisschop over zijne bevindingen een breedvoerig verslag uit, waarna den 10^{en} Juli het kerkbestuur te Nederhorst den Berg volmacht tot den aankoop ontving in devolgende bewoordingen.

Gezien uw schrijven van den 19^{en} Juni l.l., waarbij onze machtiging wordt gevraagd om ondershands een stuk grond groot 4 Hect. 80 Aren en 0.4 Centiaren, tegenover de tegenwoordige kerk en eveneens aan de Vecht gelegen, ruim genoeg voor eene kerk, pastorie, kerkhof enz. te mogen aankopen voor de som van 4000 gulden;

gelet op het verslag van den Zeereerw. Deken van zijn onderzoek in loco gehouden en van de vergadering van ZijnEerw. op onzen last met uw collegie belegd, waaruit ons gebleken is, dat gezegde plaats evengoed en geschikt voor de gemeente gelegen is als de tegenwoordige kerk, die toch noodzakelijk door eene nieuwe zal moeten vervangen worden, en veel meer ruimte aanbiedt voor eene behoorlijke kerk en pastorie, kerkhof en scholen, zoodat de aankoop allerwenschelijkst moet geacht worden, terwijl uw collegie in die volle vergadering aan den Zeereerw. Deken heeft verklaard, dat er geene oppositie tegen de verplaatsing der kerk naar dat terrein te vreezen is, en de geheele Gemeente, zeer enkelen misschien uitgezonderd, er genoeg mede nemen zal, als de nieuwe kerk op de bedoelde plaats zal gebouwd worden; gelet op het daarop steunend gunstig advies en aanbeveling van den Zeereerwaarden Deken:

Zoo geven wij uw collegie tot een en ander de gevraagde machtiging.

Gedaan te Haarlem den roden Juli 1886.

De Vicaris-generaal van den Bisschop van Haarlem,

J. F. Vregt.

Aan het parochiaal kerkbestuur van O. L. Vr.

Hemelvaart te Nederhorst den Berg.

Dinsdag den 29^{en} Juli 1886 had de overdracht van den gekochten grond aan het kerkbestuur plaats.

In October 1886 meende het kerkbestuur, dat „het zoo-zachtjes-aan tijd werd om plannen te maken voor

den bouw der nieuwe kerk." Den voorzitter werd in opdracht gegeven drie kerken te gaan bezichtigen: de blauwe kapel — thans eene protestantsche kerk — te Maarseveen, de gereformeerde kerk te IJselstein en de nieuw-gebouwde kerk te Oosterbeek.

Ook de nieuw-gebouwde kerk te Kwakel leek hun niet onaardig.

Den 6^{en} April 1887 stelde pastoor Vismans aan zijn kerkmeesters voor, den bouw van de nieuwe kerk op te dragen aan den architect Bijvoetsz. Gz. te Amsterdam, die als solied bouwheer bekend stond en reeds drie kerken gebouwd had.

De Heer Bijvoetsz. deelde den 23^{en} Juli 1887 aan het kerkbestuur mede, den aard van den grond en den waterstand te hebben opgenomen; naar zijn oordeel was 60.000 gulden voor eene kerk en eene pastorie wel wat weinig; voor 65.000 gulden kon en zou er goed werk geleverd worden.

Op de vraag van Hannes Nieuwendijk: „wat krijgen we dan voor dien prijs”: antwoordde de voorzitter wel wat voorbarig: „eene kerk, eene pastorie, twee steenen hoofden aan den ingang naar kerk en pastorie; een dooden-lantaarn voor het eeuwigdurend licht; een kapelletje voor het kruis op het kerkhof; een lijkenhuisje; en privés voor mannen en vrouwen”. En wanneer zal men beginnen te bouwen? „Zoo mogelijk, zegt de Heer Bijvoetsz. nog in dit najaar”.

Den 30^{en} Januari 1888 sprak het kerkbestuur zijn vrees uit „dat zelfs in het voorjaar met den bouw nog niet zou begonnen zijn: er viel zooveel te bespreken en te berekenen, of de opgezette plannen wel uitvoerbaar waren”.

Den 25^{en} April 1888 kreeg het kerkbestuur machtiging van den bisschop om tot den bouw der kerk volgens

ingezonden plan en teekening over te gaan. Den 8en Mei, daags voor de aanbesteding, was de architect Bijvoetsz. mede ter vergadering en overlegde met het kerkbestuur, hoe te handelen, bijgeval de aannemer niet als solied man te boek mocht staan.

De bouw der kerk werd gegund aan B. Krijnen, aannemer in Den Haag voor de som van 63.700 gulden. Toch blijkt uit de briefwisseling met de kerkelijke overheid van 4 Maart tot 24 Juli 1890, dat er met den aannemer moeilijkheden zijn geweest over de rekening voor bijwerk. Het kerkbestuur heeft hem daarvoor gegeven *fl.* 5715,04, zoodat de onkosten van den geheelen kerkbouw de som hebben bedragen van *fl.* 69415.04.

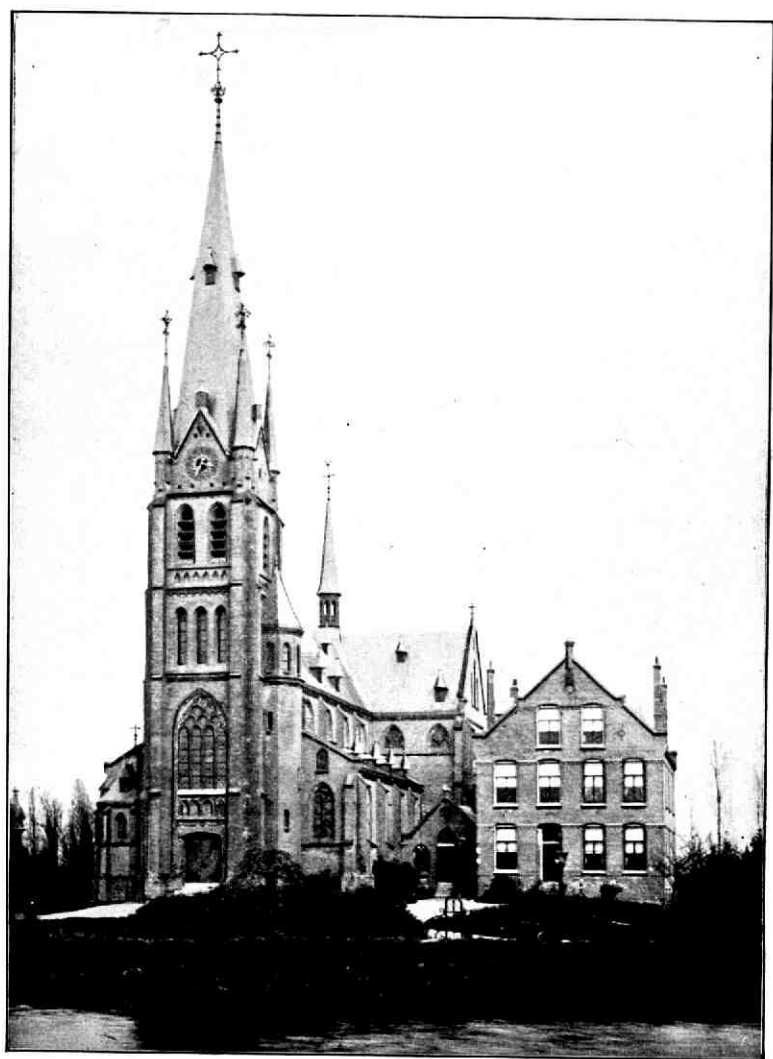
Den 25en Augustus 1890 werd de kerk door Mgr. Bottemanne ingewijd.

* * *

Onder veel bliken van belangstelling deed den 17en Augustus 1881 H. G. Klaphake, die den 8en Nov. 1855 te Nederhorst den Berg geboren was, zijne eerste plechtige H. Mis¹⁾; en bijna twee jaren daarna, den 9en Mei 1883, M. M. Brey, die thans te Scarthingwell in Engeland de pastoreele zorgen draagt.

Op het einde des jaars 1895 werd door den prior der kruisheeren van S. Agatha bij Cuyk, den Zeereerw. Heer H. Hollman, aan de kerkelijke Overheid in het bisdom van Haarlem aanvraag gedaan om een klooster hunner orde te mogen stichten te Nichtevecht, onder de parochie Nederhorst den Berg. Als reden werd opgegeven, dat de kruisheeren sinds jaren in het bisdom van Haarlem of Utrecht naar eene geschikte plaats

1) Hij stierf als kapelaan van Schiedam in het ziekenhuis te Rotterdam den 5en December 1891 en werd den 9en December op het R. K. kerkhof te Schiedam begraven.

R. K. KERK EN PASTORIE. 1890.

uitzagen, waar zij zich, bij het toenemend getal hunner leden, zouden kunnen vestigen. Zij wilden werkzaam zijn met het verleenen van assistentie in de naburige parochies, het houden van preekbeurten, en het geven van missiën zoowel in het bisdom van Haarlem als van Utrecht. Nichtevecht op de grenzen der beide bisdommen bood daartoe eene — naar zij meenden — niet ongunstige gelegenheid.

Pastoor Vismans heeft den prior der kruisheeren beduid, dat Nichtevecht, als zijnde zeer achteraf gelegen, moeilijk te bereiken en grootendeels bestaande uit eene niet-katholieke bevolking, voor eene nederzetting der orde al zeer ongelukkig gekozen was. Bovendien kon de parochie Nederhorst den Berg, die slechts 400 communicanten telde en juist eenige jaren geleden door den bouw eener nieuwe kerk onder zware lasten gekomen was, geen enkelen harer parochianen, ten bate der nieuwe stichting, afstaan: zoodat de kruisheeren hun voornemen om zich te Nichtevecht te vestigen opgaven, en nog altijd naar een ander meer geschikt-gelegen terrein in het bisdom Haarlem of Utrecht zoekende zijn.

* * *

Het kwam in vroegere jaren ten platten lande niet zeldzaam voor, dat men bij ziekten en kwalen zijn toevlucht nam tot de pastoors, wjl zij zich menigmaal toegleden op de kennis van eenvoudige huismiddelen. Zoo werd dat onlangs nog (*Bijdragen* XXXIII blz. 221) vermeld van Pastoor Soet te Oosterblokker. Bekend is ook dat wijlen pastoor H. J. Meuwsen te Castricum een middel kende tegen kankerziekten. En zoo had ook pastoor Vismans, als kapelaan van Leidschendam van zijnen pastoor Stolk dergelijke heelmiddelen leeren kennen, die hij gaarne hielp aanwenden, en dikwijls niet

zonder goed gevolg naar het lichaam — en wie weet voor hoeverlen naar de ziel.

„Dit is overvloedig gebleken, schreef de verslaggever van zijne uitvaart¹⁾ uit het getal van belangstellenden die van heinde en ver gekomen waren om hem bij zijne begrafenis de laatste eer te bewijzen, niettegenstaande de reis naar Nederhorst den Berg zeer lastig is, daar men of twee uren loopen of te Weesp of Abcoude een rijtuig moet huren.”

Zelf was pastoor Vismans zwak van gestel en vaak lijdende, gelijk uit de lijst der assistenten²⁾, uit de notulen der kerkvergaderingen en uit correspondenties genoegzaam blijkt.

Waar het pas gaf, durfde hij in zijne brieven schrijven: „mijn geld en mijne gezondheid heb ik aan Nederhorst den Berg opgeofferd”. En dat was waarlijk geen groot-spraak: School en kerk bewijzen het afdoende. Doch er is meer. Persoonlijk schonk hij aan de nieuwe kerk een geheel uit goud vervaardigde ciborie, rijk van beeldwerk, en deftig gesierd met diamanten en allerlei kostbare gesteenten³⁾. Ook de gebrandschilderde ramen in het priesterkoor werden door hem bekostigd. Zij zijn evenals de ciborie geteekend door den architect Bijvoetsz., maar werden minder gelukkig uitgevoerd.

Pastoor Vismans stierf blijkens zijn testament zoo goed als arm, en tevens onverwacht, den 16^{en} Juni 1899: 't was toen juist 28 jaren geleden dat hij als pastoor in de parochie kwam. Had God hem het leven bespaard: hij zou den 24^{en} December zijn 40-jarig priesterfeest gevierd hebben. Voorbereidende maatregelen waren reeds genomen. Voor zich zelve had hij niets verlangd;

1) *De Tijd*, 25 Juni 1899.

2) Zie blz. 77—78.

3) Vgl. blz. 55.

voor zijne kerk wenschte hij een Maria-altaar. Aan dat vrome verlangen is door zijn opvolger op de meest eervolle wijze voldaan ¹⁾.

De Weesper-courant *De Reclame* van Zondag 25 Juni schrijft:

„Pastoor Vismans was slechts een paar dagen ongesteld en voelde zeker zelf, dat hij sterven ging. Hij ontbood zijn biechtvader en sprak zijne laatste biecht; doch niemand achtte het noodig hem de H. Sacramenten der stervenden toe te dienen.”

Den 21^{en} Juni is pastoor Vismans ter aarde besteld, onder belangstelling van de geheele gemeente Nederhorst den Berg, waar hij bemind en geëerd was door katholieken en niet-katholieken.

Ook van elders waren — zooals de couranten meldden — zeer velen opgekomen.

Tot de treurende menigte werd door den Deken volgens het couranten-verslag een troostend woord gesproken over het verlies, dat de parochie geleden had in den innig geliefden herder, en ook zoovelen buiten de parochie in den ijveraar en weldoener.

* * *

Petrus Jacobus Geenen, die den 28^{en} Juli 1899 pastoor Vismans te Nederhorst den Berg in het parochiaal bestuur opvolgde, was geboren te Leiden den 4^{en} Juni 1856, studeerde op de Seminariën Hageveld en Warmond en werd den 15^{en} Aug. 1881 door Mgr. Snickers tot priester gewijd. Hij was achtereenvolgens kapelaan in Den Burgh, Stompwijk, Naaldwijk, Werfershoef, Oudorp, Poeldijk, en werd den 16^{en} Juli tot pastoor benoemd van Nederhorst den Berg.

1) Het altaar is uit de werkplaats van Joseph Thissen te Roermond en kost 1800 gulden. Door den Heer C. Dunselman werd het later gepolychromeerd.

Pastoor Geenen heeft zich in zijn pastoraat te Nederhorst den Berg doen kennen, als een ijveraar voor den luister van Gods huis. In 1900 maakte hij een begin met de kruiswegstaties, welke aan het penseel van den Heer C. Dunselman werden toevertrouwd. Zij werden allen te zamen gebracht uit vrije schenkingen. De namen der milde gevers zijn: pastoor J. Bernsen te Rhijndijk; kapelaan H. Th. Bouters te Amsterdam; de kerkmeester A. Hageman; de armmeester W. Welle; C. Stalenhoef en H. van Deudekom; J. Welle te Schiedam; H. M. Werker en H. M. Mier te Amsterdam; de dames: A. M. Welle—Steynen, A. Cocx en M. Slot.

G. Bak gaf aan de kerk een koperen lichtkroon en J. Annegarn een S. Antoniusbeeld.

Bij gelegenheid van het zilveren priesterfeest des pastoors brachten de parochianen de gelden bijeen voor een nieuwen preekstoel ¹⁾.

Pastoor Geenen richtte te Nederhorst den Berg eene afdeeling op van den N. R. K. Volksbond, terwijl mede onder zijn bestuur pogingen werden aangewend tot het stichten van een kruisverbond.

In December 1908 werd pastoor Geenen verplaatst naar Diemen, waar hij onder leiding der architecten Scholten en Lippits eene nieuwe kerk bouwde. Den 28^{en} October 1910 werd zij door den Deken van Ouderkerk A. D. Timans ingezegend ²⁾.

* * *

De jongste pastoor, de tegenwoordige, Georgius Wilhelmus van den Burg werd te Kethel en Spaland den 24^{en} Februari 1865 geboren, studeerde op de Seminariën

1) Vgl. blz. 55—56, noot 2.

2) Het verslag van die inzegeningssplechtigheid voorkomende in *De Tijd* van 27 Oct. 1910 is vrij zonderling gestyleerd.

Hageveld en Warmond en werd door Mgr. Bottemanne den 16^{en} Augustus 1891 priester gewijd. In 1891 werd hij kapelaan te Naaldwijk, was — na eene korte onderbreking als assistent te Noord-Zijpe — van 1892—1897 kapelaan te Brielle, van 1897—1902 kapelaan aan de S. Annakerk te Amsterdam, van 1902—1908 rector van het S. Joseph-gesticht te Haarlem en werd den 28^{en} Dec. 1908 pastoor benoemd van Nederhorst den Berg.

Pastoor van den Burg stamt uit het oud Zuid-Hollandsch geslacht der van den(r) Burgh'en, dat zoozeer door trouw aan de katholieke kerk heeft uitgemunt. Het geslacht voerde tot wapen: een rooden band op een veld van goud en, volgens de wapenkaart van Willem Langerak (1769), in den linker bovenhoek een gekanteelden rooden burcht ¹⁾. In 1910 verrijkte hij de parochie met een S. Aloysius-patronaat.

Aan hem is het geluk ten deel gevallen, na eene afgeleopen eeuw, als pastoor te aanschouwen, hoe de parochie Nederhorst den Berg, klein in den beginne, onder den zegen Gods, dank aan den ijver zijner voorgangers en aan de bereidvaardigheid zijner parochianen, waarlijk onder vele opzichten is groot geworden.

God moge hem den tijd en de kracht geven om de katholieken van Nederhorst den Berg meer nog te maken tot „een heilig volk”, „dat wandelt op eene God behagelijke wijze, vruchtdragend in alle goed werk en opwassend in de kennis van God” ²⁾.

6 Jan. 1911.

J. C. VAN DER LOOS.

1) *Batavia Illustrata*: 's-Gravenhage, 1685, dl. II, blz. 896, 1286; *Mr. van den Brandeler*: de wapens van de Magistraten der stad Amsterdam, 's-Gravenhage, 1890, blz. 128.

2) I *Petr.* II, 9; *Col.* I, 10; II *Cor.* IX, 8.

AANHANGSEL.

I.

In zielental is de parochie Nederhorst den Berg,
blijkens het hier gegeven overzicht der doopelingen,
in de afgelopen eeuw vrijwel vooruitgegaan.

1811 1	1861 14
1812 13	1862 19
1813 8	1863 20
1814 15	1864 19
1815 11	1865 24
1816 11	1866 19
1817 12	1867 22
1818 8	1868 20
1819 7	1869 13
1820 16	1870 18
1821 14	1871 18
1822 18	1872 23
1823 12	1873 20
1824 19	1874 13
1825 9	1875 14
1826 18	1876 22
1827 13	1877 25
1828 7	1878 21
1829 17	1879 26
1830 21	1880 19
1831 15	1881 17
1832 16	1882 14
1833 18	1883 26
1834 17	1884 24
1835 22	1885 30
1836 20	1886 24
1837 20	1887 27
1838 21	1888 24
1839 14	1889 25
1840 16	1890 26
1841 21	1891 32

1842	19	1892	31
1843	15	1893	28
1844	16	1894	25
1845	15	1895	31
1846	11	1896	32
1847	11	1897	31
1848	10	1898	26
1849	13	1899	31
1850	8	1900	25
1851	14	1901	28
1852	19	1902	23
1853	13	1903	23
1854	12	1904	20
1855	17	1905	24
1856	15	1906	21
1857	14	1907	23
1858	13	1908	20
1859	13	1909	22
1860	15	1910	19

II.

Lijst der eerwaarde heeren die als kapelaan of assistent in de parochie Nederhorst den Berg zijn werkzaam geweest:

B. H. Klönne	1863—1864.
H. W. Klauwers	1867.
O. van der Meer	1872—1873.
J. de Haan ¹⁾	1875—1876.
J. de Bie	1877—1878.
P. de Hoog	1878.
F. J. ter Haar ²⁾	1878.
C. H. H. J. de Bruyn	1881.
C. C. A. van Dillen	1886—1887.
H. N. Bollinger	1889.
J. C. H. Klompé	1890.
A. H. J. Verberne	1891—1892.
H. Lünzen	1893.

1) Hij noemt zich in het doopboek »parochus emeritus».

2) Hij behoorde tot het Utrechtsche bisdom.

H. F. Coenen	1893—1900.
H. Th. Bouters	1900—1904.
L. Th. Mulder	1904—1908.
W. C. Dessing	1908.

III.

Omtrent het beheer der gelden van de Statie, later de parochie Nederhorst den Berg, worde het volgende aangeteekend.

In den aanvang der Statie waren hare geldelijke belangen toevertrouwd aan eene commissie, bestaande uit vier mannen, gekozen door de katholieken-zelven uit hun midden.

Van pastoor Smits tot aan den dood van pastoor van Rossum — 1811—1844 — werden de geldelijke zaken der Statie beheerd door den pastoor met zijne kerkmeesters.

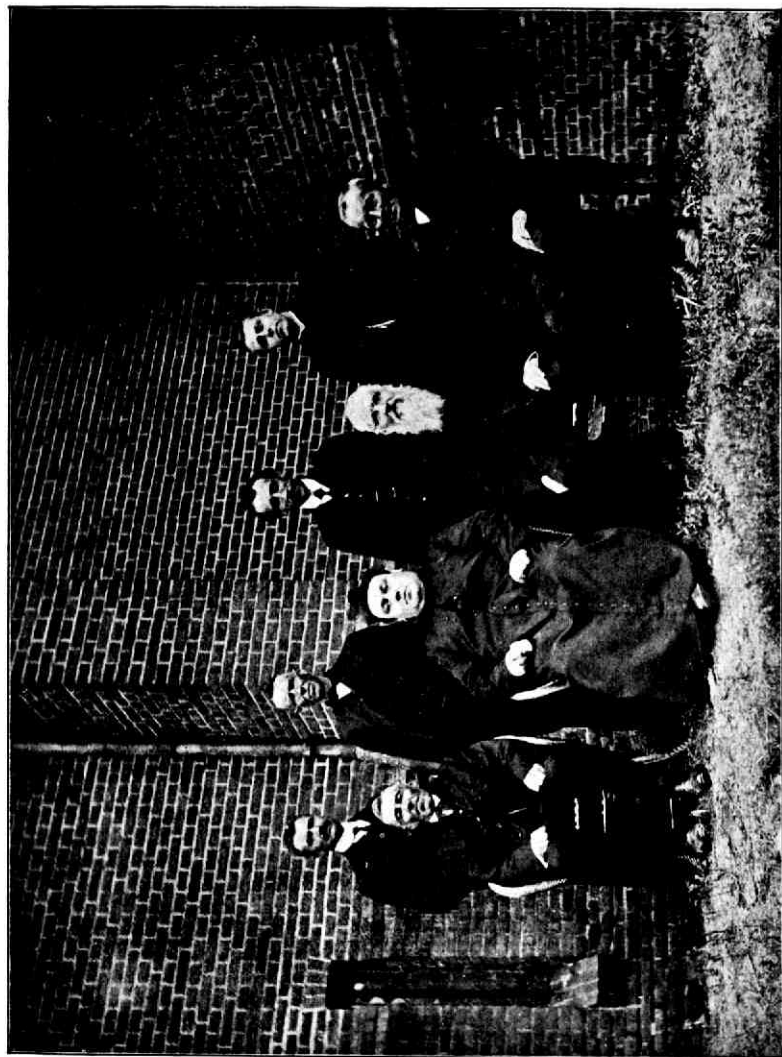
De opbrengsten der collecten in de kerk en langs de huizen, de huurgelden der zitplaatsen in de kerk werden aan de pastorie in een kist gestort, voorzien van twee sleutels, waarvan de eene door den pastoor, de andere door een der kerkmeesters bewaard werd.

Den 16^{en} December 1844 voerde de aarts priester Hartman het kerkreglement in, volgens hetwelk het kerkbestuur bestaan moest uit den tijdelijken pastoor tot voorzitter en vier kerkmeesters.

Den 20^{en} Juni 1859 werd het algemeen reglement voor de kerkbesturen binnen het bisdom Haarlem in de parochie ingevoerd.

Aanvankelijk waren de gelden zoowel van de kerk als van de armen in handen van hetzelfde bestuur: aan dien toestand kwam een einde, toen den 6^{en} Febr. 1855 het parochiaal armbestuur werd opgericht met een eigen

GODFR. V. D. POEL. JAN SCHOONDIJK. KOBUS NIEUWENDIJK. KAPELAAN W. DESSING

HANNES G. NIEUWENDIJK PASTOOR V. D. BURG. CHR. HAGEMAN. WILLEM WELLE.
KERK- EN ARMESTUUR.

verantwoordelijk bestuur en den tijdelijken pastoor tot bisschoppelijken commissaris.

In den beginne gebeurde het meermalen dat sommige leden van het kerkbestuur ook in het armbestuur zitting hadden: dit werd aanvankelijk door den Bisschop geduld als overgangsmaatregel of als gedwongen door de noodzakelijkheid.

En nu volgen hier de namen der leden van het kerk- en armbestuur: mannen die zoowel voor de kerk als voor de armen, de een meer, de ander minder, zich hebben verdienstelijk gemaakt.

Mogen hunne namen ook in het „boek des levens” staan!

KERKMEESTERS.

Jan Braay	1811—1819.
Dirk Bernsen	1811—1826.
Maarten Kool	1811—1813.
Willem Mulders	1811—1829.
Hendrik v. Kooten	1813—1850.
Gerrit Braay	1819—1840.
Hendrik Bernsen	1826—1852.
Hendrik Fred. Ostheimer.	1829—1853.
Jan van Dijk	1845—1850.
Gerrit Hesp.	1850.
Bastiaan van Dijk	1850.
Hannes Nieuwendijk	1850—1881.
Jan van Dijk	1851—1859.
Bastiaan van Dijk	1852—1858.
Antoon Vernooy	1853—1864.
Hendrik Laagland	1859—1862.
Jan Brey.	1860—1878.
Adolf van Dijk Sr.	1864—1867.
Arnoldus Hageman	1867—1909.
Arie van Nes	1878—1893.
Hannes G. Nieuwendijk	1882.
Pieter Bak	1893—1899.
Jan Schoordijk.	1900.
Godfr. v. d. Poel.	1910.

ARMMEESTERS.

Hendrik Ostheimer	1855—1859.
Jan Nieuwendijk	1855—1862.
Bastiaan v. Dijk	1855—1872.
Hendrik Laagland	1859—1888.
Gerrit Bak	1863—1878.
Kobus Bernsen	1873—1894.
Gerrit Hesp.	1878—1896.
Pieter Bornheim	1888—1889.
Bernard Bak	1890—1896.
Gijsb. Nieuwendijk	1895—1907.
Antoon Laagland	1897—1899.
Willem Welle	1897.
Christiaan Hageman	1900.
Kobus Nieuwendijk	1908.

INHOUD.

	Blz.
Opdracht.	
Een woord vooraf.	
De kerk te Nederhorst den Berg in de middeleeuwen	1—4.
Pogingen door de katholieken aangewend tot het stichten eener eigene kerk tegen en in het begin der 19e eeuw	4—10.
Het besluit van koning Lodewijk	10—11.
Bouw en inzegening der kerk	11—13.
Pastors van Nederhorst den Berg.	
I. J. A. F. C. SMITS	13—14.
II. C. HONDVORST	14—15.
III. J. VAN ROSSUM	15—22.
Broederschap van den H. Geest	15.
Geestelijk verbond	15.
Buitengewone reparatie aan de kerk	15—21.
IV. G. SCHOONDERBEEK	22—31.
Invoering van het kerkelijk reglement	23.
Aanleg van het kerkhof	23—24.
De kerkhof-lantaarn	24—27.
Nederhorst den Berg komt onder het Bisdom Haarlem	27—29.
V. C. L. RIJP	31—51.
Zaterdagavond-lof	32.
Broederschap van den levenden rozenkrans	32.
Broederschap van gedurige aanbidding	32.
Het parochiaal Armbestuur	32.
VI. P. RIDDERS	51—54.
Oprichting van den Kruisweg	51.
Instelling van het veertig-uren-gebed	51.
Het doopvont	52.
Nederhorst den Berg tot parochie verheven	52.
Grensregeling der parochie	52—53.
Algemeen reglement voor de kerkbesturen	53—54.
VII. J. M. VAN DE VEN	54—58.
Vergrooting der kerk	55—57.
De communiebank	57.
Het orgel	57.

	Blz.
VIII. P. B. VISMANS	58—73.
Grafmonument	58.
Aanleiding tot en stichting van de bijzondere school	59—60.
De eerw. Zusters Franciscanessen.	60—62.
De eerw. Zusters Ursulinen	62—63.
De eerw. Zusters van het Goddelijk Kind	63—64.
Processie-broederschap ter eere van O. L. Vrouw van het H. Hart van Jesus	65.
De bouw der nieuwe kerk	65—70.
De kruisheeren te Nichtevecht.	70—71.
De gouden ciborie en gebrandschilderde ramen	72.
IX. P. J. GEENEN	73—74.
De nieuwe kruisweg	74.
De koperen lichtkroon.	74.
Het St. Antonius-beeld	74.
De nieuwe preekstoel	74.
Ned. R. K. Volksbond	74.
Het kruisverbond	74.
X. G. W. VAN DEN BURG	75.
Het S. Aloysius-patronaat	75.

AANHANGSEL.

I. Overzicht der doopelingen	76—77.
II. Kapelaans en assistenten der parochie.	77—78.
III. De kerkmeesters	79.
De armmeesters	80.
